

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra ruských a východoevropských studií

Bakalářská práce

2024

Anna Štorová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra ruských a východoevropských studií

Využití českého transformačního know-how v rozvojové pomoci. Rozvojové projekty v Bosně a Hercegovině v oblasti začleňování lidí s postižením do společnosti

Bakalářská práce

Autorka práce: Anna Štorová

Studijní program: Mezinárodní teritoriální studia

Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Žíla, Ph.D.

Rok obhajoby: 2024

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 31. července 2024

Anna Štorová

Bibliografický záznam

Štorová, Anna. „Využití českého transformačního know-how v rozvojové pomoci. Rozvojové projekty v Bosně a Hercegovině v oblasti začleňování lidí s postižením do společnosti“. Bakalářská práce, Univerzita Karlova, 2024.

Rozsah práce: 96 412 znaků (včetně mezer)

Abstrakt

Tato práce se zabývá využitím českého transformačního know-how v rozvojových projektech zaměřených na začleňování lidí s postižením do společnosti v Bosně a Hercegovině. Práce zkoumá dva konkrétní české rozvojové projekty realizované organizací Člověk v tísni, které probíhaly v letech 2016–2018 a 2020–2022. Cílem práce je analyzovat, zda a jak Česká republika využívá svou komparativní výhodu v této oblasti rozvojové spolupráce a zároveň ověřit teoretické východisko práce, zda využívání komparativní výhody v oblasti rozvojové spolupráce může vést k větší efektivitě pomoci. Metodologicky práce kombinuje kritickou analýzu projektových dokumentů s polostrukturovanými rozhovory s českými odborníky zapojenými do projektů. Výzkum se zaměřuje na obsah předávaného know-how, jeho přenositelnost do bosenského kontextu a celkovou efektivitu tohoto přístupu v rámci české zahraniční rozvojové spolupráce. Výsledky výzkumu potvrdily hypotézu, že Česká republika v oblasti začleňování lidí s postižením vlastní komparativní výhodu a že vlastní transformační zkušenosti ve svých rozvojových projektech využívá k větší efektivitě projektů. Větší efektivita pomoci v souvislosti s využíváním komparativních výhod tedy byla v tomto konkrétním výzkumu potvrzena.

Abstract

This thesis deals with the use of Czech transformation know-how in development projects aimed at the inclusion of people with disabilities in the society in Bosnia and Herzegovina. The thesis examines two specific Czech development projects implemented by People in Need, which took place in 2016–2018 and 2020–2022. The aim of the thesis is to analyse whether and how the Czech Republic uses its comparative advantage in this area of development cooperation and also to test the theoretical premise of the thesis, whether the use of comparative advantage in development assistance can lead to higher aid effectiveness. Methodologically, the thesis combines critical analysis of project documents with semi-structured interviews with Czech experts involved in projects. The research focuses on the content of the know-how transferred, its transferability to the Bosnian context and the overall effectiveness of this approach in the context of Czech foreign development assistance. The results of the research confirmed the hypothesis that the Czech Republic possesses a comparative advantage in the area of inclusion of people with disabilities and that it uses its own transformative experience in its development projects to make the projects more effective. Thus, increased aid effectiveness in relation to the use of comparative advantage was confirmed in this particular research.

Klíčová slova

Oficiální rozvojová pomoc, přenos know-how, česká zahraniční rozvojová spolupráce, Bosna a Hercegovina, osoby s postižením

Keywords

Official development assistance, transfer of know-how, Czech official development assistance, Bosnia and Herzegovina, people with disabilities

Title/název práce

The use of Czech transformation know-how in development aid. Development projects in Bosnia and Herzegovina in the field of inclusion of people with disabilities into society

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat svému vedoucímu práce PhDr. Ondřeji Žilovi, Ph.D. za jeho připomínky a odbornou pomoc při vypracování práce. Dále bych chtěla poděkovat odborníkům, kteří mi pro účely této práce ochotně poskytli rozhovory.

Obsah

Úvod	12
1. Teoretická část	14
1.1 Rozvojová pomoc	14
1.1.1 Vymezení pojmu a světový kontext	14
1.1.2 Motivace k rozvojové pomoci a její efektivita	15
1.2 Bosna a Hercegovina	17
1.2.1 Kontext země a jejího rozvoje	17
1.2.2 Vztahy s Českou republikou	19
1.3 Česká rozvojová spolupráce	22
1.3.1 Vymezení české zahraniční rozvojové spolupráce	22
1.3.2 Teritoriální a sektorové priority	24
1.3.3 Institucionální zakotvení a formy	25
1.3.4 Česká rozvojová pomoc v Bosně a Hercegovině	26
2. Metodologická část	29
2.1 Teorie komparativních výhod a její aplikace na rozvojovou pomoc	29
2.2 Zaměření výzkumu a jeho význam	31
2.3 Postup výzkumu	32
2.4 Použité metody výzkumu	33
3. Analytická část	35
3.1 Kritické zhodnocení projektových dokumentů	35
3.1.1 Projekt 2016–2018	36
3.1.2 Projekt 2020–2022	37
3.2 Analýza rozhovorů s českými experty	38
3.2.1 Zapojení českých odborníků a využití jejich zkušeností	39
3.2.2 České zkušenosti a porovnání se situací v Bosně a Hercegovině	40
3.2.3 Přenos českého know-how do bosenského kontextu	40
3.2.4 Úspěchy a výzvy při předávání českých zkušeností	41

3.2.5 Doporučení do budoucna.....	42
3.3 Srovnání a syntéza zjištění	43
3.3.1 Obsah předávaného know-how	43
3.3.2 Porovnání transformačních zkušeností.....	43
3.3.3 Využití k větší efektivitě.....	44
3.4 Vyvození závěrů a zasazení do teoretického rámce	45
3.5 Význam zjištění	45
3.6 Závěry vyplývající z výzkumu	47
Závěr.....	48
Summary.....	49
Použitá literatura.....	50

Seznam použitých zkratek

BaH – Bosna a Hercegovina

ČR – Česká republika

ČRA – Česká rozvojová agentura

DAC – Development Assistance Committee (Výbor pro rozvojovou pomoc)

EU – Evropská unie

HDP – hrubý domácí produkt

MZV – Ministerstvo zahraničních věcí

NATO – North Atlantic Treaty Organization (Severoatlantická aliance)

NNO – nestátní nezisková organizace

ODA – Official Development Assistance (oficiální rozvojová pomoc)

OECD – Organisation for Economic Co-Operation and Development (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj)

OSN – Organizace spojených národů

OZP – osoba se zdravotním postižením

USD – americký dolar

UV – usnesení vlády

Úvod

Práce zkoumá přenos českého transformačního know-how v oblasti začleňování osob s postižením na příkladu dvou českých rozvojových projektů, které v Bosně a Hercegovině probíhaly v letech 2016–2018 a 2020–2022. Svým výzkumem chce bakalářský projekt přispět do debaty o efektivnosti rozvojové pomoci, jež se celosvětově vede již několik desetiletí. Problematika efektivnosti je hlavní otázkou v oboru a bývá častým předmětem sporů mezi akademiky i odborníky z praxe. Otázka, jak docílit větší efektivnosti rozvojové pomoci, či jestli pomoc někdy může být skutečně efektivní a přínosná pro příjmové země, je pro obor zásadní, nicméně uspokojivou odpověď zatím nikdo nenalezl. Práce tuto problematiku zkoumá z pohledu teorie komparativních výhod. Vychází z článku Michaela Dewalda a Rolfa Wedera, jenž aplikuje teorii komparativních výhod na oblast dvoustranné rozvojové spolupráce. Dle autorů by zavedení konceptu komparativních výhod na celosvětovou rozvojovou pomoc přispělo ke zvýšení její efektivity. Práce na tuto teorii reaguje a zkoumá ji na konkrétním příkladu české rozvojové pomoci v Bosně a Hercegovině. Analyzuje dva rozvojové projekty, jež byly zaměřeny na pomoc v oblasti začleňování lidí s postižením do společnosti. V těchto projektech byla využita jedinečná česká zkušenost z politické a společenské transformace, kterou lze označit za komparativní výhodu České republiky.

Dalším cílem práce je také přispět k debatě o výzkumu české zahraniční rozvojové spolupráce, neboť většina studií na toto téma byla prováděna mezi lety 2008–2010, kdy doházelo k transformaci systému české rozvojové spolupráce. Za posledních 10 let se tomuto tématu nevěnovala žádná podrobná studie a jedním z cílů práce je proto zaplnit tuto mezeru ve výzkumu. Jelikož hlavním předmětem výzkumu práce jsou projekty z let 2016–2018 a 2020–2022, práce se zaměřuje na aktuální stav české rozvojové spolupráce, jenž se od roku 2010 změnil, a to jak v sektorové, tak i v teritoriální oblasti.

Hlavní cíle výzkumu jsou tedy následující: Zaprvé ověřit, zda česká zahraniční rozvojová spolupráce skutečně využívá komparativní výhodu, jíž disponuje v oblasti začleňování lidí s postižením, a pokud ano, tak je-li její použití efektivní. Zadruhé práce rozebírá, jak konkrétně tuto výhodu Česká republika využívá ve svých rozvojových projektech. Tedy jaké vlastní zkušenosti a know-how jsou ve dvou konkrétních projektech, jež jsou předmětem tohoto výzkumu, předávány. Doplňujícím tématem je poté otázka přenositelnosti českých zkušeností do bosenského prostředí, a zda tyto projekty skrze sociální začleňování napomohly ke stabilizaci bosenské společnosti. Výzkum bude proveden za pomoci dokumentů

ze dvou realizovaných projektů a za pomoci polostrukturovaných rozhovorů vedených s českými odborníky, kteří se na daných projektech podíleli. Práce nejprve představí hlavní faktické aspekty vztahující se k výzkumu – rozvojovou pomoc jako takovou, stav Bosny a Hercegoviny v kontextu rozvojové pomoci a českou zahraniční rozvojovou spolupráci. Na to naváže metodologicko-teoretické zakotvení práce. Ve třetí části bude provedena analýza projektových dokumentů a provedených rozhovorů a celková analýza získaných poznatků. Nakonec budou vyvozeny závěry výzkumu a diskutována jeho omezení.

1. Teoretická část

1.1 Rozvojová pomoc

1.1.1 Vymezení pojmu a světový kontext

Definice rozvojové pomoci tak, jak ji používá rozvojová komunita, má čtyři hlavní části. Zaprvé musí být poskytovatel pomoci oficiální veřejnou agenturou. Zadruhé musí být pomoc poskytnuta zemi, kde příjem na obyvatele v roce 2020 nedosahoval více než 12,236 USD. Zatřetí musí být cílem této pomoci podpora hospodářského rozvoje a blahobytu rozvojových zemí. A za čtvrté musí podpora obsahovat prvek grantu. Za oficiální rozvojovou pomoc se nepovažují úvěry za tržní sazby, stejně tak finanční podpora kolonií a zámořských území nebo vojenské a bezpečnostní výdaje, v případě že se nejedná o civilní činnosti budování míru (např. školení vojenského personálu k řešení konfliktů). Rozvojová pomoc se dále také liší od pomoci humanitární, ačkoliv jsou obě součástí oficiální rozvojové pomoci (ODA). Humanitární pomoc je poskytována bezprostředně po vypuknutí krize a reaguje na okamžité potřeby obyvatelstva s cílem zmírnit další utrpení a zabránit vyšším ztrátám na životech. Oproti tomu rozvojová pomoc má střednědobou či dlouhodobou perspektivu a cílí na udržitelný hospodářský růst do budoucna.¹

Oficiální rozvojová pomoc je dále poskytována v souladu s podmínkami Výboru pro rozvojovou pomoc organizace OECD, anglicky DAC. Tento Výbor je mezinárodním fórem sdružujícím největší světové poskytovatele rozvojové pomoci. Jeho cílem je “podporovat rozvojovou spolupráci a další příslušné politiky tak, aby přispívaly k provádění Agendy pro udržitelný rozvoj 2030, včetně inkluzivního a udržitelného hospodářského rozvoje, prosazování rovnosti v rámci zemí i mezi nimi, vymýcení chudoby, zlepšení životní úrovně v rozvojových zemích a k budoucnosti, v níž žádná země nebude závislá na pomoci”.² V současné době má 32 členů, výhradně z euroatlantického prostoru (plus Japonsko). Všichni tito členové se zavázali, že budou při formulování programů pomoci sledovat pokyny a doporučení Výboru, podávat podrobné informace o své pomoci, mimo jiné také skrze vzájemné hodnocení (peer reviews), a pravidelně se účastnit společných setkání. Výbor má tak díky spolupráci se svými členy přístup k důležitým údajům o oficiální rozvojové pomoci. Lze například velmi jednoduše dohledat kolik peněz jednotliví členové Výboru poskytují na oficiální rozvojovou pomoc nebo

¹ Phyllis R. Pomerantz, „How Aid Works“ v *Foreign Aid: Policy and Practice*, ed. Phyllis R. Pomerantz (London: Routledge, 2023), 81-84.

² „Development Assistance Committee (DAC)“, OECD, naposledy upraveno 2024, <https://www.oecd.org/dac/development-assistance-committee/> (staženo 24. května 2024).

jaký je to podíl na jejich hrubém národním důchodu na obyvatele, což je v dnešní době nejčastěji používaným měřítkem zahraniční rozvojové pomoci.³ Dále je možné z dat vyčíst například regionální rozložení pomoci nebo rozložení dle příjmové skupiny příjemce. Kromě oficiálních donorů, kteří jsou členy Výboru pro rozvojovou pomoc, identifikuje OECD ještě dalších 29 významných donorů, jakými jsou například Čína, Indie, Brazílie nebo státy Arabského zálivu.⁴

1.1.2 Motivace k rozvojové pomoci a její efektivita

Velkým tématem rozvojové pomoci jsou debaty o motivaci donorů a účinnosti samotné pomoci. Mnoho odborníků poukazuje na to, že zahraniční rozvojová pomoc je především politickým nástrojem a že skrze ni dárcovské státy vždy ve větší či menší míře sledují své vlastní zájmy. Clair Apodaca ve svém článku *Foreign Aid as Foreign Policy Tool* argumentuje, že většina diplomatů a politiků považuje zahraniční rozvojovou pomoc za jeden z nástrojů zahraniční politiky, jenž jim umožňuje ovlivňovat domácí a zahraniční politiku jiných států.⁵ Phyllis Pomerantz, autorka nejnovější knihy o zahraniční pomoci, souhlasí a dodává, že ačkoliv státy mohou v případě náhlé humanitární krize poskytovat pomoc z čistě altruistických důvodů, v případě rozvojové pomoci převládají soukromé zájmy donorů.⁶

Poskytování pomoci může dárcovským státům zajistit klíčové spojence v důležitých regionech, nové ekonomické partnery, potřebné nerostné suroviny nebo například podpořit sféru vlivu v bývalých koloniích. Zahraniční rozvojová pomoc může být také nástrojem, jak u moci udržet spřátelené režimy. Data ukazují, že většina světové rozvojové pomoci směřuje do zemí, které spadají do kategorie středně příjmových zemí, a ne do zemí nejchudších, jak by tomu mělo být v případě, pokud by rozvojová pomoc cílila pouze na celosvětový hospodářský rozvoj a zmírnění chudoby.⁷ Rozvojová pomoc je na druhou stranu také využívána jako prostředek k prevenci a řešení globálních problémů, jako jsou například infekční nemoci, znečištění životního prostředí, válečné konflikty nebo migrace a uprchlictví, neboť tyto problémy mohou potenciálně ohrozit také vyspělé státy. V tomto smyslu je zahraniční rozvojová pomoc nástrojem k zajištění národní bezpečnosti.⁸ Další neméně důležitou motivací k dárcovství je také prestiž a postavení, které to zemi přinese na mezinárodním poli. Často tak

³ Phyllis R. Pomerantz, „The Main Actors: Recipients and Donors“ v *Foreign Aid: Policy and Practice*, ed. Phyllis R. Pomerantz (London: Routledge, 2023), 35.

⁴ Clair Apodaca, „Foreign Aid as Foreign Policy Tool“, *Oxford Research Encyclopedias, Politics* (26. dubna 2017): 11-13, <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.332> (staženo 24. května 2024).

⁵ Apodaca, „Foreign Aid as Foreign Policy Tool“, 2.

⁶ Pomerantz, „The Main Actors: Recipients and Donors“, 43.

⁷ Apodaca, „Foreign Aid as Foreign Policy Tool“, 6.

⁸ *Ibid.*, 6.

dochází k paradoxu, kdy dárcovská země je sama zároveň příjemcem pomoci. Netradiční donoři, kteří nejsou členy DAC, však většinou svou pomoc nepodmiňují požadavky na demokracii a dodržování lidských práv, jak je tomu u tradičních donorů, a jejich pomoc tak bývá redukována na politické a komerční zájmy.⁹ To však otevírá otázku: Je-li zahraniční rozvojová pomoc z velké míry motivována osobními zájmy dárcovských států, může být tato pomoc doopravdy efektivní a účinná?

Otázka pozitivních dopadů rozvojové pomoci je komplexním problémem, na který dosud nikdo nenašel uspokojivou odpověď. Debata o tomto tématu se vede již několik desetiletí. Ekonomové jako Milton Friedman, Peter Bauer nebo William Easterly podrobili rozvojovou pomoc ostré kritice a argumentují, že místo pomoci nejchudším obohacuje bohaté elity, pomáhá udržovat špatné vlády nebo je zkrátka promrhána. Kritici zahraniční rozvojové pomoci často volají po její výrazné reformě, podstatném omezení anebo úplném zrušení. Oproti tomuto názoru stojí odborníci jako například Jeffrey Sachs, Joseph Stiglitz nebo Nicholas Stern, kteří argumentují, že ačkoliv pomoc nevedla vždy k požadovanému cíli, v mnoha zemích přispěla ke snížení chudoby a zabránila vývoji k horšímu.¹⁰

Většina akademické debaty o efektivnosti rozvojové pomoci se točí kolem otázky, zda existuje nějaký přímý vztah mezi zahraniční pomocí a rozvojem země. Steven Radelet, Michael Clemens a Rikhil Bhavnani na základě této otázky rozlišují tři hlavní pohledy na problematiku efektivnosti pomoci. První pohled vychází z teze, že zahraniční pomoc nemá žádný dopad na rozvoj anebo ho dokonce brzdí. Důvodů, proč tomu tak je, existuje podle zastánců mnoho. Zahraniční pomoc může například podporovat korupci v přijímající zemi, oslabovat motivaci soukromého sektoru k investicím anebo udržovat u moci vlády se špatnou hospodářskou politikou, čímž mohou být oddáleny potřebné reformy. Druhý přístup předpokládá, že pomoc má všeobecně pozitivní vliv na rozvoj států, nicméně neplatí to pro všechny země a s rostoucím objemem pomoci se její výnosy snižují. Studiím podporujícím tento přístup se však dostalo malé pozornosti veřejnosti. Třetí pohled je postaven na myšlence, že pomoc podporuje růst, ale pouze za určitých podmínek a dále tyto podmínky zkoumá. Důležité zde je, zda se na problematiku díváme z pohledu charakteristiky příjemců pomoci anebo z pohledu praktik dárcovských států. Z pohledu příjemců existuje několik studií, které argumentují, že zahraniční pomoc je účinná pouze ve státech, jež mají dobrou politiku a funkční instituce. Mimo to existují

⁹ Apodaca, „Foreign Aid as Foreign Policy Tool“, 11-14.

¹⁰ Steven Radelet, Michael Clemens a Rikhil Bhavnani, „Aid and Growth: The Current Debate and Some New Evidence“ v *The Macroeconomic Management of Foreign Aid: Opportunities and Pitfalls*, eds. Boriana Yontcheva et al. (International Monetary Fund, 2006), 43.

další výzkumy zabývající se dalšími charakteristikami příjemců, jenž mohou ovlivnit vztah mezi pomocí a rozvojem, jako například geografická poloha, institucionální uspořádání či klimatické a obchodní podmínky. Ze strany donorů jsou zase důležité jejich postupy při dodávání pomoci. Jako méně účinná bývá označována pomoc vázaná (tzv. tied aid; pomoc, která vyžaduje, aby určité prostředky pomoci byly použity na nákup zboží a služeb z dárcovské země). Odborníci dále poukazují, že rozsáhlá byrokracie a špatné systémy monitorování ze strany dárcovských zemí mají také vliv na efektivnost pomoci. Velký význam je dnes přisuzován tzv. „vlastnictví země“ tedy situaci, kdy jsou do procesu poskytování pomoci zapojeny vláda a společnost příjmových zemí, neboť jedině tak může pomoc opravdu reagovat na potřeby příjemců.¹¹ Když se však podíváme na složení pomoci, je patrné, že zdaleka ne všechna pomoc je zaměřena na hospodářský rozvoj. Další významnou oblastí je například oblast sociální, konkrétně zdravotnictví či vzdělávání. Efektivitu pomoci nelze proto posuzovat pouze na základě jejího vztahu s rozvojem země.¹²

Jedním z mnoha dalších způsobů, jak se na efektivitu rozvojové pomoci dá nahlížet, je také teorie komparativní výhody. Tento přístup poukazuje na fakt, že rozvojová pomoc by mohla být efektivnější, pokud by jednotlivé dárcovské státy využívaly svých komparativních výhod a poskytovali pomoc výhradně v oblastech, kde onu výhodu mají. Tento přístup je hlavním teoretickým východiskem pro tuto práci, a proto bude dopodrobna rozebrán v kapitole zabývající se metodologickou částí.

1.2 Bosna a Hercegovina

1.2.1 Kontext země a jejího rozvoje

Když byla v listopadu roku 1995 podepsáním Daytonské mírové smlouvy ukončena válka, která v Bosně a Hercegovině trvala od roku 1992, nacházela se bosenská ekonomika v troskách. Velká část státní infrastruktury byla zničena a stejně tak i lidský kapitál země. Dle odhadů zemřelo v průběhu konfliktu více než sto tisíc osob a více jak polovina obyvatelstva byla donucena opustit své domovy.¹³ V průběhu války byla mezinárodní pomoc zaměřena na zprostředkování dohody mezi válčícími stranami a ukončení bojů. V první fázi poválečné obnovy se pak pomoc soustředila především na mírová opatření a potřebnou rekonstrukci země. Hlavními oblastmi pomoci byly v tomto období především zničená infrastruktura a pomoc při

¹¹ Radelet et al., „Aid and Growth: The Current Debate and Some New Evidence“, 44-47.

¹² Ibid., 57.

¹³ „The Conflicts: Bosnia and Herzegovina - 1992-1995“, *United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, <https://www.icty.org/en/about/what-former-yugoslavia/conflicts> (staženo 15. června 2024).

celkovém obnovení ekonomiky. V dalších etapách se pak zahraniční pomoc zaměřovala více na návrat obyvatel a celkovou správní a institucionální obnovu země.¹⁴ Dle výpočtů OECD poslali oficiální donoři mezi lety 1995–2022 do Bosny a Hercegoviny více jak 22,5 miliard USD. Nejvyšších čísel dosahovala pomoc v roce 1999 a od té doby klesá, nicméně v roce 2022 obdržela země stále téměř 350 milionů USD.¹⁵ Nejštědřejšími dárci v posledních třech letech byly tradičně kromě evropských institucí Spojené státy americké, Německo, Švédsko, Švýcarsko a Rakousko. Největší část pomoci byla zaměřena především na sociální infrastrukturu a služby (44 % z celkové ODA), dále na vzdělání (21 %) a zdraví (7 %).¹⁶

Dnes je Bosna a Hercegovina zemí s vyšším středním příjmem, jejíž HDP na obyvatele v roce 2022 dosahovalo 7 600 USD. Její populace v roce 2022 formálně čítala 3,2 milionů obyvatel.¹⁷ Dlouhodobým cílem Bosny a Hercegoviny je členství v Evropské unii, což jí bylo v roce 2003 na summitu Evropské Rady v Soluni stejně jako ostatním zemím Západního Balkánu de facto přislíbeno, jakmile splní stanovená kritéria.¹⁸ Od té doby země uzavřela s Evropskou unií několik dohod, včetně dohody o zjednodušení bezvízového styku nebo dohody o stabilizaci a přidružení, jež podporuje vzájemnou hospodářskou spolupráci. V roce 2016 si Bosna podala přihlášku a v květnu roku 2019 přijala Evropská komise k této žádosti stanovisko. V něm bylo určeno 14 klíčových priorit, které by země měla splnit, aby byla zahájena přístupová jednání. Tyto priority se týkaly právního státu, funkčnosti demokracie, reformy veřejné správy a také základních práv, mezi nimiž byl zmíněn také bod o ochraně a začlenění zranitelných skupin, mimo jiné osob se zdravotním postižením.¹⁹ V prosinci 2022 udělila Evropská rada Bosně a Hercegovině status kandidátské země a o rok později Evropská rada rozhodla, že s Bosnou a Hercegovinou zahájí přístupová jednání, jakmile bude dosaženo

¹⁴ Sherrill Stroschein, „Consociational Settlements and Reconstruction: Bosnia in Comparative Perspective (1995-Present)“, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 656, (listopad 2014): 98-100, <https://www.jstor.org/stable/24541765> (staženo 15. června 2024).

¹⁵ „OECD Data Explorer“, Official flows by country and region, oecd.org, naposledy upravené 2022, [https://data-explorer.oecd.org/vis?tm=Bosnia%20and%20Herzegovina&pg=0&fs\[0\]=Topic%2C1%7CDevelopment%23DEV%23%7COfficial%20Development%20Assistance%20%28ODA%29%23DEV_ODA%23&snb=16&vw=tb&df\[ds\]=dsDisseminateFinalDMZ&df\[id\]=DSD_DAC2%40DF_OFFICIAL&df\[ag\]=OECD.DCD.FSD&df\[vs\]=1.0&pd=1995%2C2022&dq=ALLD.BIH.967.USD.Q&ly\[rw\]=RECIPIENT&ly\[cl\]=TIME_PERIOD&to\[TIME_PERIOD\]=false](https://data-explorer.oecd.org/vis?tm=Bosnia%20and%20Herzegovina&pg=0&fs[0]=Topic%2C1%7CDevelopment%23DEV%23%7COfficial%20Development%20Assistance%20%28ODA%29%23DEV_ODA%23&snb=16&vw=tb&df[ds]=dsDisseminateFinalDMZ&df[id]=DSD_DAC2%40DF_OFFICIAL&df[ag]=OECD.DCD.FSD&df[vs]=1.0&pd=1995%2C2022&dq=ALLD.BIH.967.USD.Q&ly[rw]=RECIPIENT&ly[cl]=TIME_PERIOD&to[TIME_PERIOD]=false) (staženo 15. června 2024).

¹⁶ „Aid at a glance charts, Interactive summary charts by aid (ODA) recipients“, oecd.org, naposledy upravené v lednu 2023, https://public.tableau.com/views/OECD DACAidataglancebyrecipient_new/Recipients?:embed=y&:display_count=yes&:showTabs=y&:toolbar=no&:showVizHome=no (staženo 7. února 2024).

¹⁷ „Bosnia and Herzegovina: Data Overview“, The World Bank, poslední data z roku 2022, <https://data.worldbank.org/country/bosnia-and-herzegovina> (staženo 3. dubna 2024).

¹⁸ Nařízení Rady (ES) č. 533/2004 ze dne 22. března 2004 o založení evropských partnerství v rámci procesu stabilizace a přidružení, *Úřední věstník L086* s. 0001–0002, 24. března 2004.

¹⁹ Evropská Komise, „Sdělení Komise Evropskému parlamentu a Radě: Stanovisko Komise k žádosti Bosny a Hercegoviny o členství v Evropské unii“ (Evropská Komise, květen 2019), 14-15.

potřebné míry splnění kritérií členství. V březnu 2024 bylo schváleno zahájení přístupových jednání.²⁰

Jedním ze setrvalých problémů země je vysoká nezaměstnanost, a to především u mladých lidí, žen a obyvatel rurálních oblastí. Míra nezaměstnanosti dosahovala v roce 2023 celkem 11,8 %, nezaměstnanost žen na podílu celkové pracovní síly 12,8 % a nezaměstnanost mladých mezi 15 a 24 lety dokonce 29,8 %.²¹ Mezi další problémy, kterým země dlouhodobě čelí, patří diskriminace a porušování lidských práv (například etnická diskriminace), také korupce a organizovaný zločin, úbytek obyvatel především z důvodu rozsáhlé emigrace atp. V roce 2020 vydala Bosna a Hercegovina svou rozvojovou strategii, jež vycházela mimo jiné také z doporučení Evropské komise a Agendy 2030 (Agenda OSN o cílech udržitelného rozvoje). Jsou zde zmíněny čtyři hlavní cíle rozvoje: urychlený hospodářský rozvoj, prosperující a inkluzivní sociální rozvoj, udržitelný rozvoj účinně využívající zdroje a transparentní, efektivní a odpovědný veřejný sektor. Pro téma této práce je důležité vyzdvihnout především druhý bod, jehož součástí je také cíl snižování chudoby a sociálního vyloučení, konkrétně “zlepšování sociálního začleňování marginalizovaných skupin”. V této oblasti se dokument odkazuje také na praxi EU. Strategický dokument k tématu říká toto: „Snižování chudoby a sociálního vyloučení by mělo být dosaženo začleněním zranitelných skupin na trh práce, zejména osob se zdravotním postižením a mladých lidí, kteří opouštějí veřejnou péči, odstraněním překážek jejich zapojení do podnikání, zejména sociálního, a zaměstnání a samostatné výdělečné činnosti, kterého lze dosáhnout aktivnější spoluprací veřejného, soukromého a občanského sektoru a aktivnějším působením na místní úrovni“.²² Je tedy zřejmé, že projekty na téma začleňování osob s postižením zapadají do rozvojové strategie Bosny a zároveň jsou také jednou z oblastí, kterými se Bosna snaží více přibližovat praxi Evropské unie.

1.2.2 Vztahy s Českou republikou

Česko-balkánské vztahy mají dlouholetou tradici pocházející již z dob Rakouska-Uherska. Zejména oblast západního Balkánu je pro Českou republiku důležitým regionem. Jeho význam má především dvě roviny. Zaprvé je to rovina bezpečnostní, neboť bezpečnost, stabilita a prosperita České republiky je dávana do souvislosti s bezpečnostně stabilním

²⁰ „Bosna a Hercegovina“, Evropská Rada a Rada EU, naposledy aktualizováno 4. května 2024, <https://www.consilium.europa.eu/cs/policies/enlargement/bosnia-herzegovina/> (staženo 4. května 2024).

²¹ „Bosnia and Herzegovina: Data Overview“, The World Bank, poslední data z roku 2022, <https://data.worldbank.org/country/bosnia-and-herzegovina> (staženo 3. dubna 2024).

²² „Strategija razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021-2027“, vláda Federace Bosny a Hercegoviny (prosinec 2020), 51, <https://faolex.fao.org/docs/pdf/bih208358.pdf> (staženo 2. května 2024).

a předvídatelným prostorem na západním Balkáně.²³ Zadruhé je tato oblast tradiční sférou českých ekonomických zájmů a Česká republika zde tedy usiluje o „[e]konomicky standardní prostředí v nám geograficky blízkém a snadno dostupném prostoru, ve kterém budou moci bez problémů podnikat nejen největší, ale i střední a menší české firmy s konkurenceschopnou nabídkou“.²⁴ Dle dokumentu Ministerstva zahraničních věcí *Česká zahraniční politika a region západního Balkánu* je tento region také nedílnou součástí Evropy a jeho stabilita a prosperita ovlivňuje celý evropský prostor. Konkrétně se zde píše toto: „Oblast západního Balkánu je nezpochybnitelně evropský prostor a jako takový by měl směřovat do jádra Evropy, tj. oblastí stability, prosperity, demokracie, vlády práva a dalších hodnot, na kterých vznikla Evropská unie. Pevným a hlasitým povzbuzováním a podporou k tomuto směřování pro všechny země regionu rozšiřujeme prostor, ve kterém platí obdobná pravidla, ekonomické prostředí je standardizované, právo je respektováno a vykonáváno. Vývoj Balkánu tímto směrem je bezpochyby ku prospěchu celé Evropy“.²⁵ Česká zahraniční politika v zapojení západního Balkánu do západních struktur vidí prostředek, jak dosáhnout stability a prosperity regionu, a proto jej aktivně podporuje. Tato podpora probíhá na politické úrovni uvnitř samotné Evropské unie, a dále také na bilaterální úrovni především skrze zprostředkování českých transformačních zkušeností, zkušeností s přístupovým procesem a skrze české subjekty zapojené do programů předvstupní spolupráce.²⁶ Další významnou složkou vztahů s regionem je zahraniční rozvojová spolupráce, realizována buďto přímo skrze dvoustrannou spolupráci či nepřímo prostřednictvím mezinárodních organizací, do kterých Česká republika přispívá. Zaměření rozvojových projektů se čím dál více posouvá směrem k transformační spolupráci a pomoci při přípravě na členství v Evropské unii.²⁷ V neposlední řadě také probíhají společné aktivity v oblastech školství či kultury a navazují se partnerství mezi městy a kraji.²⁸ Česká zahraniční politika vůči západnímu Balkánu je dlouhodobě stabilní a konzistentní, a jejími hlavními cíli jsou: „bezpečnostně stabilní a předvídatelný prostor“, „ekonomicky standardní

²³ „Česká zahraniční politika a region západního Balkánu“, dokument Odboru států jižní a jihovýchodní Evropy Ministerstva zahraničních věcí (únor 2013), 4, https://mzv.gov.cz/public/58/6/d0/958190_883836_Ceska_zahranicni_politika_a_region_zapadniho_Balkanu.pdf (staženo 10. května 2024).

²⁴ „Česká zahraniční politika a region západního Balkánu“, 4.

²⁵ Ibid., 3.

²⁶ „Koncepte zahraniční politiky České republiky“, dokument Ministerstva zahraničních věcí, schváleno dne 13. července 2015, https://mzv.gov.cz/file/1565920/Koncepce_zahranicni_politiky_CR.pdf (staženo 10. května 2024).

²⁷ „Česká zahraniční politika a region západního Balkánu“, 9.

²⁸ Ibid., 7.

prostředí“, „fungující právní prostředí a vymahatelnost práva“ a „plně demokratické státní struktury a politické systémy naplňující evropské standardy“.²⁹

Intenzivnější vztahy s Bosnou a Hercegovinou udržují české země již od roku 1878, kdy se Bosna dostala pod správu Rakouska-Uherska. Do země se v průběhu následujících let přistěhovalo mnoho Čechů, jejich počet v roce 1910 dle výsledků sčítání obyvatelstva dosahoval více jak sedmi tisíc.³⁰ Působili zde v rozličných profesích jako lékaři, učitelé, úředníci, dělníci, umělci atd. V meziválečném období byly společné styky nadále udržovány, mnoho studentů z Bosny a Hercegoviny například studovalo na vysokých školách v Československu. Po konci 2. světové války se mnoho Čechů žijících v Bosně rozhodlo pro návrat se do Československa a česká menšina v zemi se tak významně zmenšila. V socialistickém období existovaly především vzájemné hospodářské a kulturní styky. Po rozpadu jugoslávské federace a vzniku samostatné Bosny a Hercegoviny nastala nová etapa vzájemných vztahů. Tehdejší Československo uznalo bosenskou nezávislost již 9. dubna 1992 a o rok později s nově vzniklým státem navázalo diplomatické styky.³¹ Po vypuknutí války v zemi začala Česká republika poskytovat intenzivní humanitární pomoc, a to jak na státní úrovni, tak také skrze občanská sdružení a nevládní organizace. Nejvýznamnějším z těchto sdružení byla tehdejší Nadace při České televizi Člověk v tísni, jež organizovala veřejné sbírky v České republice a čerpala další finanční prostředky z mezinárodních fondů. V objemu realizované pomoci se tak zařadila mezi nejvýznamnější humanitární organizace působící během války v Bosně a Hercegovině.³² Česká republika dále také podporovala několik tisíc bosenských uprchlíků, kteří v ní během konfliktu hledali útočiště. Po skončení konfliktu se Česká republika podílela na poválečné mírové rekonstrukci, a to skrze financování projektů na obnovu země a také skrze působení českých vojáků v mezinárodních mírových jednotkách.³³ Od té doby probíhají česko-bosenské styky v mnoha rovinách – obchodní, kulturní, turistické atd. Významnou součástí těchto vztahů je rozvojová a transformační spolupráce a česká podpora Bosny a Hercegoviny v jejím úsilí integrace do Evropské unie. Dle Ministerstva zahraničních věcí jsou současné bilaterální vztahy mezi oběma zeměmi „tradičně velmi dobré“, v hlavních městech existuje diplomatické zastoupení vedené velvyslancem a „[t]éto skutečnosti

²⁹ „Česká zahraniční politika a region západního Balkánu“, 4.

³⁰ Ladislav Hladký, Adin Ljuca a Jiří Kuděla, „Česko-bosenské vztahy“, v *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*, ed. Ladislav Hladký a kol. (Praha: Historický ústav, 2010), 79.

³¹ Hladký, Ljuca a Kuděla, „Česko-bosenské vztahy“, 89.

³² *Ibid.*, 90.

³³ *Ibid.*, 92-94.

odpovídá úroveň spolupráce a četnost styků na všech úrovních“.³⁴ Z nejnovějších aktivit spolupráce lze uvést například ratifikaci Smlouvy o sociálním zabezpečení, jež vstoupila v platnost v březnu roku 2023. Tato smlouva upravuje vztahy v oblasti sociální péče a zdravotnictví mezi oběma zeměmi a je tak důležitým dokumentem pro rozvoj vzájemného obchodu a podnikání.³⁵ V současné době nejaktuálnější významnou událostí mezi zeměmi byla pracovní cesta českého ministra pro evropské záležitosti do Bosny a Hercegoviny. Tato návštěva byla výrazem trvalé podpory Bosně a Hercegovině v dalších fázích jejich integračních snah směrem k Evropské unii. Ministr zde zmínil připravenost České republiky „nabídnout vlastní zkušenosti ze společenské transformace a přístupového procesu k Evropské unii“.³⁶

Jak je vidět, vztahy České republiky a Bosny a Hercegoviny jsou důležitou součástí české zahraniční politiky. Snaha České republiky poskytovat Bosně a Hercegovině vlastní transformační zkušenosti a pomáhat jí tak s integrací do západních struktur (EU a NATO) je v české zahraniční politice viditelně přítomná. Tento aspekt je důležitým východiskem pro rozvojovou spolupráci se zemí, na což bude poukázáno v další kapitole.

1.3 Česká rozvojová spolupráce

1.3.1 Vymezení české zahraniční rozvojové spolupráce

Československá a později česká rozvojová pomoc prošla od revoluce v roce 1989 mnoha institucionálními i teritoriálními změnami. Od pádu Železné opony až do vstupu České republiky do OECD v roce 1995 neposkytovala země žádnou zahraniční rozvojovou pomoc, s výjimkou stipendií. Vstupem do OECD se však situace změnila a zahraniční rozvojová pomoc byla obnovena, neboť znamenala mimo jiné také důkaz návratu Česka na Západ.³⁷ Až do vstupu ČR do Evropské Unie se česká rozvojová pomoc řídila usnesením vlády č.153/1995 ze dne 15. března 1995 o Zásadách pro poskytování zahraniční pomoci. To bylo

³⁴ „Velvyslanectví České republiky v Bosně a Hercegovině: Vzájemné vztahy“, Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, https://mzv.gov.cz/sarajevo/cz/bosna_a_hercegovina/vzajemne_vztahy/index.html (staženo 25. června 2024).

³⁵ „Prvního března vstoupí v platnost Smlouva o sociálním zabezpečení mezi Českou republikou a Bosnou a Hercegovinou“, Velvyslanectví České republiky v Bosně a Hercegovině, Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, naposledy aktualizované 9. února 2023, https://mzv.gov.cz/sarajevo/cz/bosna_a_hercegovina/vzajemne_vztahy/x2023_02_08_prvniho_brezna_vstoupi_v_platnost.html (staženo 25. června 2024).

³⁶ „Pracovní návštěva ministra pro evropské záležitosti Martina Dvořáka“, Velvyslanectví České republiky v Bosně a Hercegovině, Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, naposledy aktualizované 26. ledna 2024, https://mzv.gov.cz/sarajevo/cz/bosna_a_hercegovina/vzajemne_vztahy/pracovni_navsteva_ministra_pro_evropske.html (staženo 25. června 2024).

³⁷ Ondřej Horký, *Česká rozvojová spolupráce: Diskursy, praktiky, rozpory* (Praha: Sociologické nakladatelství, 2010), 30.

v roce 2004 nahrazeno Zásadami zahraniční rozvojové spolupráce po vstupu České republiky do Evropské unie (UV č. 302 ze dne 31. 3. 2004). V těchto obdobích bylo za koordinaci rozvojové spolupráce odpovědné Ministerstvo zahraničních věcí, nicméně vlastní realizace rozvojových projektů byla rozdělena mezi devět resortních ministerstev.

Protože však měl tento systém mnoho chyb (např. nejasná odpovědnost, roztržitost, neefektivnost a duplikace, malá viditelnost a podpora zahraniční rozvojové spolupráce, omezená schopnost reagovat na mezinárodní závazky),³⁸ byl v roce 2010 vydán Zákon č. 151/2010 Sb., o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci poskytované do zahraničí a o změně souvisejících zákonů. Tento zákon vymezil českou zahraniční rozvojovou pomoc jako „souhrn činností hrazených ze státního rozpočtu, jejichž cílem je přispět k odstraňování chudoby v kontextu udržitelného rozvoje, včetně plnění rozvojových cílů tisíciletí, k ekonomickému a sociálnímu rozvoji, k ochraně životního prostředí, jakož i k podpoře demokracie, dodržování lidských práv a řádné správy věcí veřejných v rozvojových zemích“³⁹. Dále také zřídil Českou rozvojovou agenturu, která převzala realizaci rozvojových projektů, jež byly do té doby v gesci jednotlivých ministerstev.

Zahraněční rozvojová spolupráce je nadto uskutečňována také v souladu s koncepcí stanovenou vládou, jejíž účelem je „zasadit českou rozvojovou spolupráci do aktuálního zahraničněpolitického, ekonomického, bezpečnostního, sociálního a environmentálního kontextu“.⁴⁰ Mezi lety 2010-2017 se proto česká zahraniční rozvojová spolupráce řídila Koncepcí zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010–2017. Ta byla v roce 2018 nahrazena novou Strategií zahraniční rozvojové spolupráce České republiky, která má platnost do roku 2030. V obou dokumentech je zdůrazněno, že zahraniční rozvojová spolupráce je „integrální součástí zahraniční politiky ČR“⁴¹, potažmo je „koherentní s hlavními cíli zahraniční politiky ČR“⁴². Česká zahraniční rozvojová pomoc má tedy dva hlavní cíle – zaprvé snižování chudoby a nerovností ve světě, jakožto výraz solidarity a zapojení do rozvinuté části světa. Skrze rozvojovou pomoc ČR napomáhá cestou udržitelného rozvoje ke „stabilizaci partnerských zemí a k rozvinutí jejich potenciálu“.⁴³ Jakožto člen Evropské unie, Organizace spojených národů a Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj

³⁸ „Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010-2017“, dokument Ministerstva zahraničních věcí (24. května 2010): 7, https://mzv.gov.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/rozvojova_spoluprace/koncepce_publicace/koncepce/koncepce_zrs_cr_2010_2017.html (staženo 3. ledna 2024).

³⁹ § 2 odst. 1 písm. a) zákona č. 151/2010 Sb., Sbírky zákonů 2010, ve znění účinném k 1. listopadu 2010.

⁴⁰ „Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010-2017“, 4.

⁴¹ Ibid., 6.

⁴² Ibid., 7.

⁴³ Ibid., 5.

Česká republika „projevuje solidaritu s lidmi v chudých, málo rozvinutých zemích a cítí svůj díl zodpovědnosti na řešení globálních problémů“.⁴⁴ Druhým cílem je uplatňování zájmů zahraniční politiky skrze posilování zahraničních partnerství a investic do vlastní bezpečnosti. Rozvojová spolupráce svým dílem přispívá k prevenci konfliktů a vytváření bezpečnějších a stabilnějších států a jako taková je tedy nástrojem k zajištění národní bezpečnosti. V oblasti politické a ekonomické pak posiluje dobré vztahy s partnerskými zeměmi. Lze tedy konstatovat, že zahraniční rozvojová spolupráce je integrální součástí zahraniční politiky ČR. Obě strategické koncepce nakonec zdůrazňují ještě jednu věc – totiž, že Česká republika v této oblasti může a bude uplatňovat své vlastní jedinečné zkušenosti a schopnosti, především v souvislosti se socioekonomickou a politickou transformací, kterou si sama také prošla.

V současné době je ČR členem výboru OECD pro rozvojovou pomoc (DAC), jímž se stala v roce 2013. Mezi lety 2016-2021 se objem čisté oficiální rozvojové pomoci (net ODA) pohyboval kolem 350 mil USD ročně. V roce 2022 se objem pomoci mnohonásobně zvedl na 978 mil USD, což však bylo způsobeno náklady na uprchlíky v rámci dárcovství. Pokud bychom tuto složku nepočítali, oficiální rozvojová pomoc České republiky oproti minulým letům naopak klesla.⁴⁵ Výborem pro rozvojovou spolupráci OECD (Peer Review OECD/DAC) v roce 2016 byla česká ZRS zhodnocena převážně pozitivně. Mezi hlavní doporučení patřily například výzvy zaměřit se na „menší počet partnerských zemí či území a témat, využívat své komparativní výhody a maximalizovat synergie pro větší dopad“, dále „více využívat své národní odborné znalosti pro analýzu politik a zvyšovat povědomí o dopadu českých politik na rozvojové země“ či „začlenit rozvojovou spolupráci do svého národního plánu pro naplňování Agendy 2030 a do domácí debaty“.⁴⁶

1.3.2 Teritoriální a sektorové priority

Jak teritoriální, tak sektorové priority české rozvojové spolupráce prošly postupnou proměnou v souvislosti s proměnou celého systému a jeho vyhodnocováním. V období do roku 2010 byl systém teritoriálně i sektorově roztříštěn, na což poukázalo i Zvláštní hodnocení Výboru OECD pro rozvojovou pomoc v roce 2007.⁴⁷ Obě priority byly proto v nové koncepci v roce 2010

⁴⁴ „Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010-2017“, 3.

⁴⁵ „Development Co-operation Profiles: Czech republic“, [oecd-ilibrary.org](https://www.oecd-ilibrary.org/sites/2dcf1367-en/1/3/2/11/index.html?itemId=/content/publication/2dcf1367-en&_csp_=177392f5df53d89c9678d0628e39a2c2&itemIGO=oecd&itemContentType=book#section-d1e6839-cffc027d77), https://www.oecd-ilibrary.org/sites/2dcf1367-en/1/3/2/11/index.html?itemId=/content/publication/2dcf1367-en&_csp_=177392f5df53d89c9678d0628e39a2c2&itemIGO=oecd&itemContentType=book#section-d1e6839-cffc027d77 (staženo 17. dubna 2024).

⁴⁶ OECD, *OECD Development Co-operation Peer Reviews: Czech Republic 2016*, (Paris: OECD Publishing, 2016), https://read.oecd-ilibrary.org/development/oecd-development-co-operation-peer-reviews-czech-republic-2016_9789264264939-en#page1 (staženo 17. dubna 2024).

⁴⁷ „Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010-2017“, 5.

přehodnoceny. V současné době je stanoveno pouze šest prioritních programových zemí, kterými jsou Bosna a Hercegovina, Etiopie a Moldavsko, jež zůstaly z předchozího období a k nim byla přidána ještě Gruzie, Kambodža a Zambie. Teritoriální priority české rozvojové spolupráce v tomto období jsou tedy opět zaměřeny jak na země s nízkým příjmem, tak i na země se středně vysokým příjmem.

Sektorové priority byly na základě doporučení OECD/DAC také zredukovány. Od roku 2010 se česká rozvojová spolupráce soustředila výhradně na sektory, ve kterých mohla využít své komparativní výhody a transformační zkušenosti. Tyto sektory v současné době vychází z Cílů udržitelného rozvoje a jsou jimi řádná demokratická správa věcí veřejných, udržitelné nakládání s přírodními zdroji, ekonomická transformace a růst, zemědělství a rozvoj venkova a inkluzivní sociální rozvoj. V návaznosti na doporučení OECD/DAC se bude česká rozvojová pomoc soustředit pouze na užší počet sektorových priorit v každé zemi, aby byl její dopad co největší a nedocházelo ke stálému tříštění pomoci.⁴⁸

1.3.3 Institucionální zakotvení a formy

Hlavní institucí, která řídí českou zahraniční rozvojovou spolupráci je Ministerstvo zahraničních věcí (MZV). Jeho hlavní funkce jsou především příprava strategických a koncepčních dokumentů, každoročních plánů dvoustranné spolupráce a střednědobých výhledů, a zadávání evaluací. Mimo to je MZV také zřizovatelem České rozvojové agentury (ČRA). Ta má poté na starosti samotnou realizaci české zahraniční rozvojové spolupráce. Mezi její hlavní úkoly patří identifikace a formulace vhodných projektů, následné vypisování výběrových řízení, podpisy smluv a monitoring samotných projektů.

Z hlediska forem zahraniční rozvojové spolupráce jsou pro Českou republiku důležité především dvě – dvoustranná a mnohostranná rozvojová spolupráce. Dvoustranná rozvojová spolupráce se zaměřuje výhradně na výše zmiňované prioritní země a sektory a je hlavní oblastí, kde Česká republika může uplatňovat své komparativní výhody. Jejím cílem je „nabídnout partnerským zemím moderní nástroje spolupráce, které budou reflektovat jejich poptávku, kapacity a stupeň rozvoje a přispějí k celkovému rozvoji vzájemných vztahů“.⁴⁹ V roce 2021 dosahovala 71 % z celé oficiální rozvojové pomoci, kterou Česká republika poskytuje.⁵⁰ Mnohostranná rozvojová pomoc je poté prováděna skrze mezinárodní organizace, především

⁴⁸ „Strategie zahraniční rozvojové spolupráce České republiky 2018–2030“, 8-10.

⁴⁹ Ibid., 11.

⁵⁰ „Aid at a glance charts, Interactive summary charts for total DAC and DAC members“, oecd.org, naposledy upravené v lednu 2023, https://public.tableau.com/views/AidAtAGlance/DACmembers?:embed=y&:display_count=no?&:showVizHome=no#1 (staženo 7. února 2024).

EU a OSN. Česká republika do těchto organizací přispívá jak finančně, tak se zároveň podílí na diskuzích o strategiích a budoucím směřování. Na půdě těchto organizací se také snaží prosazovat své národní priority v rozvojové oblasti a využít své národní zkušenosti a expertízu.⁵¹ České finanční příspěvky mají dvojí formu, a to zaprvé financování hlavního rozpočtu daných organizací a zadruhé finanční podpora konkrétních programů či příspěvků do svěřeneckých fondů.⁵² Česká republika se hlásí k základnímu dokumentu EU z oblasti rozvojové spolupráce – Evropskému konsenzu o rozvoji z roku 2005⁵³ a „usiluje o to, aby úspěšné bilaterální programy realizované Českou rozvojovou agenturou (ČRA) byly rozšiřovány a multiplikovány prostřednictvím delegované spolupráce s Evropskou komisí a aby se ČRA stala spolehlivým a efektivním partnerem Evropské komise“.⁵⁴

1.3.4 Česká rozvojová pomoc v Bosně a Hercegovině

V souladu s obecnými dokumenty o rozvojové pomoci má Česká republika také programové dokumenty zaměřující se výhradně na spolupráci s Bosnou a Hercegovinou. Pro účely této práce je důležitý Program rozvojové spolupráce z let 2011–2017 a především novější Program dvoustranné rozvojové spolupráce z let 2018–2023. Za hlavní východisko česko-bosenské spolupráce jsou považovány vzájemné a dlouhodobé vztahy s regionem. Rozvojová pomoc zde navazuje na dosavadní úspěšnou spolupráci a zároveň je také v souladu s dalšími aktivitami a aspekty české zahraniční politiky. Dle Programu z roku 2011–2017 je hlavním cílem programu „zlepšení sociálně-ekonomické situace v Bosně a Hercegovině a podpora v integraci do EU“.⁵⁵ Obdobně jsou definovány cíle i v Programu z let 2018–2023: „Cílem programu rozvojové spolupráce, který je nedílnou součástí komplexního působení České republiky v Bosně a Hercegovině, je akcelarovat uvedený proces integrace Bosny a Hercegoviny do EU a podporovat demokratické, ekonomické a sociální reformy v zemi“, který je doplněn ještě o další cíl: „posílení bilaterálních vztahů s Bosnou a Hercegovinou a zintenzivnění spolupráce na úrovni vlád, samospráv, nevládních organizací a soukromých subjektů“,⁵⁶ jež zároveň plně koresponduje s cíli zahraniční politiky ČR. Kdykoliv se pak v těchto dokumentech zmiňují

⁵¹ „Strategie zahraniční rozvojové spolupráce České republiky 2018–2030“, 14-16.

⁵² Ibid., 16.

⁵³ „Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010-2017“, 20.

⁵⁴ „Strategie zahraniční rozvojové spolupráce České republiky 2018–2030“, 15.

⁵⁵ „Program rozvojové spolupráce Bosna a Hercegovina 2011-2017“, dokument Ministerstva zahraničních věcí (2011): 13, http://www.czechaid.cz/wp-content/uploads/2017/01/PROGRAM_ROZVOJOVE_SPOLUPRACE_Bosna_a_Hercegovina_2011_2017_CZ.pdf (staženo 3. ledna 2024).

⁵⁶ „Program dvoustranné rozvojové spolupráce České republiky Bosna a Hercegovina 2018-2023“, dokument Ministerstva zahraničních věcí (2018): 4, http://www.czechaid.cz/wp-content/uploads/2020/07/3932490_2350969_BaH_revidovany_program.pdf (staženo 3. ledna 2024).

priority a cíle spolupráce, zmiňuje se jeden velmi důležitý aspekt – česká rozvojová spolupráce „může nabídnout přidanou hodnotu v podobě předání know-how z vlastní demokratické transformace a vstupu do EU a NATO“.⁵⁷ Hovoří se zde tedy o aktivním využívání a předávání českých zkušeností zaprvé k podpoře samotných transformačních procesů v zemi, a zadruhé k pomoci s integrací do západních struktur. Podporujícím argumentem tohoto rozhodnutí je dále fakt, že obě země mají společnou historickou zkušenost a Česká republika tak může být vnímavější „ke specifickým výzvám, kterým partnerská země čelí“.⁵⁸ Tento přístup se plně shoduje s doporučením OECD, aby Česká republika při poskytování rozvojové pomoci více využívala svých komparativních výhod.

Sektorové zaměření české rozvojové spolupráce v Bosně vychází z cílů udržitelného rozvoje (Sustainable Development Goals). V současné době se česká rozvojová pomoc v Bosně a Hercegovině soustředí na tři prioritní oblasti: ekonomický růst, udržitelné nakládání s přírodními zdroji a řádnou demokratickou správu věcí veřejných.⁵⁹ Pro téma této práce je důležitá oblast třetí, která se zaměřuje na „[v]ytvoření efektivních, odpovědných a transparentních institucí na všech úrovních veřejné správy“, neboť „[k]líčovou roli v procesu transformace směrem k demokratické a pluralitní společnosti hrají silné a transparentní instituce“.⁶⁰ Stejně jako v předchozích dvou oblastech je i zde opět zmiňována transformační a integrační zkušenost České republiky jakožto hlavní přidaná hodnota české rozvojové spolupráce v BaH. Tato oblast vychází mimo jiné také z cílů udržitelného rozvoje a v souladu s cílem číslo pět (genderová rovnost) a cílem číslo 16 (mír, spravedlnost a silné instituce) míří na „schopnost naplňovat požadavky evropské integrace a standardy občanských práv vedoucích ke vzniku pluralistické občanské společnosti“⁶¹, tedy na rozvoj inkluzivní společnosti. V obdobném duchu bylo toto téma zmíněno již v předchozím programu, kde byl jeden z hlavních cílů sektoru definován jako „začlenění postižených a sociálně znevýhodněných jedinců do společnosti, včetně vytváření vhodných rekvalifikačních programů, zejména pro osoby nezaměstnané, sociálně vyloučené a obtížně umístitelné na trhu práce“.⁶²

Z této kapitoly je tedy jasné, že Česká republika je integrální součástí jak celosvětové komunity dárců, tak hlavní instituce pro rozvojovou pomoc – Výboru OECD. Z příslušnosti k Výboru pro Českou republiku plynou mnohé konsekvence, ale také doporučení pro zlepšení

⁵⁷ „Program dvoustranné rozvojové spolupráce 2018-2023“, 11.

⁵⁸ Ibid., 11.

⁵⁹ Ibid., 10.

⁶⁰ Ibid., 12.

⁶¹ Ibid., 8.

⁶² „Program rozvojové spolupráce 2011-2017“, 8.

rozvojové pomoci. Jedním z doporučení bylo zaměřit se na české komparativní výhody a zvětšit tím efektivnost pomoci. Jak bylo ukázáno na vývoji české rozvojové spolupráce, toto doporučení bylo zakomponováno do současných strategických dokumentů, které v současné době deklarují využívání komparativní výhody „k maximalizaci synergií a zvýšení pozitivního dopadu“.⁶³ Jedním z cílů práce je toto prohlášení ověřit. Dále bylo také nutno ukázat, že rozvojová spolupráce ČR s Bosnou a Hercegovinou probíhá již mnoho let a že téma sociálního začleňování lidí s postižením a rozvoje inkluzivní společnosti je v české rozvojové spolupráci s Bosnou přítomno dlouhou dobu a je její důležitou součástí.

⁶³ „Strategie zahraniční rozvojové spolupráce České republiky 2018–2030“, 5.

2. Metodologická část

2.1 Teorie komparativních výhod a její aplikace na rozvojovou pomoc

Teorie komparativních výhod je součástí klasické ekonomie a byla poprvé dopodrobna rozpracována Davidem Ricardem v jeho knize *On the Principles of Political Economy and Taxation*, kterou publikoval v roce 1817. David Ricardo v ní navázal na Adama Smithe a na jeho teorii absolutních výhod v mezinárodním obchodu. Teorie absolutních výhod je postavena na principu toho, že by se země měla vždy zaměřovat na produkci těch výrobků, které je schopna vyrábět s menšími náklady nebo vyšší produktivitou práce.⁶⁴ Tato teorie předpokládá, že státy, jež nemají v žádném odvětví absolutní výhodu, by měly všechny produkty dovážet, jelikož se jim zapojení do světového obchodu nevyplatí. Teorie komparativních výhod reaguje na tento nedostatek. Podle principu komparativních výhod je výhodné zapojit se do mezinárodního obchodu i pro země, které mají vyšší náklady při výrobě všech komodit než jejich obchodní partneři. Důležitými jsou pro takové země relativní výhody, tzn. vyváženost komodity, jež jsou schopny vyrábět s nižšími náklady ušlých příležitostí. Náklady ušlých příležitostí znamenají „cenu nejlepší nevyužitě příležitosti nebo ztracené, ušlé příležitosti“, jelikož „[v]ýběrem jedné z více alternativ se subjekt vzdává možnosti využít jinou alternativu“ a „[n]evyužitá alternativa se pro něj stává nákladem“.⁶⁵ Jinými slovy, země „má komparativní výhodu ve výrobě takového statku, ve kterém dosahuje menších alternativních nákladů než ekonomika druhá“.⁶⁶ V rámci této teorie se dá tedy konstatovat, že pokud by se země s největší absolutní výhodou u určité komodity na tuto komoditu specializovala a další komodity přenechala méně vyspělým zemím, lze dosáhnout větší světové produkce u druhé komodity. V praxi však tento předpoklad nefunguje, neboť „[s]pecializace na výrobu a vývoz „komparativně výhodných“ statků neumožňuje rozvíjet ta průmyslová odvětví, která jsou nutná pro rozvoj ekonomiky, a tudíž prohlubuje jejich ekonomickou zaostalost“.⁶⁷ Na Ricardově modelu dále stavěli ekonomové Eli Heckscher a Bertil Ohlin, kteří vytvořili svůj vlastní, jež nepracoval s efektivitou výroby u různých produktů, nýbrž s vybaveností zemí výrobními faktory (půda, práce, kapitál). Heckscherův-Ohlinův model předpokládá, že země se bude

⁶⁴ Ingrid Majerová a Pavel Nezval, *Mezinárodní ekonomie v teorii a praxi* (Brno: Computer Press, 2011), 10.

⁶⁵ Helena Fialová a Jan Fiala, *Ekonomický slovník s odborným výkladem česky a anglicky* (Praha: A plus, 2009), 134, 194.

⁶⁶ Majerová a Nezval, *Mezinárodní ekonomie v teorii a praxi*, 13.

⁶⁷ *Ibid.*, 14.

specializovat na produkci té komodity, k jejíž produkci lze nejvíce využít výrobní faktor v zemi nejvíce hojný, a naopak upustí od produkce, jež je náročná na výrobní faktor, který je v zemi relativně vzácný.⁶⁸

Z této teorie vychází Michael Dewald a Rolf Weder ve svém článku *Comparative Advantage and Bilateral Foreign Aid Policy*, kde argumentují, že „průmyslové země by mohly poskytovat dvoustrannou zahraniční pomoc účinněji, kdyby se specializovaly na ta odvětví, v nichž mají komparativní výhodu“.⁶⁹ Koncept komparativních výhod aplikují na bilaterální vázanou pomoc a dochází k závěru, že jeho zavedení by celosvětově zvýšilo efektivitu rozvojové pomoci. V článku uvádí několik důvodů, proč by se měla specializace rozvojové pomoci zvýšit. Zaprvé výdaje na zahraniční rozvojovou pomoc stále rostou a je tedy vhodné zdroji zbytečně neplýtvat a využívat je efektivněji. A zadruhé, což je pravděpodobně ještě podstatnější argument, existuje v dnešní době mnoho donorů, z nich je většina zapojena do všech sektorů dvoustranné pomoci (sociální a administrativní infrastruktura, ekonomická infrastruktura, zemědělství, průmysl atd.), dochází proto často k překrývání jednotlivých rozvojových projektů. Aplikace ricardiánského modelu by proto v ideálním případě zajistila, že každá země by byla zcela specializovaná na ty sektory, v nichž má komparativní výhodu oproti jiným dárcovským zemím a celosvětová optimální specializace dárců by se „řídila komparativními výhodami a mezními přínosy, které má přijímající země z odvětvové pomoci“.⁷⁰ Takový systém by však „vyžadoval zvýšenou koordinaci a plánování mezi dárcovskými zeměmi s ohledem na jejich strukturu specializace“,⁷¹ bylo by tedy třeba jakéhosi vnějšího sociálního plánovače. Výbor pro rozvojovou pomoc OECD se sice takovým plánovačem nestal, nicméně ve svých hodnoceních a doporučeních členské země aktivně pobízí k tomu, aby ve svých rozvojových strategiích více využívaly komparativních výhod, které v celosvětové rozvojové pomoci mají.

Tento model bude v práci využit jako východisko pro hlavní výzkumnou hypotézu. Bude zkoumáno, zda je tento model v případě objektů výzkumu platný a zda lze tedy říci, že Česká republika má díky své transformační zkušenosti v oblasti začleňování lidí s postižením komparativní výhodu. Druhé ověření platnosti se bude týkat otázky, zda tato komparativní výhoda vedla k větší efektivitě české rozvojové pomoci.

⁶⁸ Oldřich Krpec a Vladan Hodulák, *Politická ekonomie mezinárodních vztahů* (Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2011), 70.

⁶⁹ Michael Dewald a Rolf Weder, „Comparative Advantage and Bilateral Foreign Aid Policy“, *World Development* 24, č. 3 (1996): 549, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0305750X95001512> (staženo 5. června 2024).

⁷⁰ Dewald a Weder, „Comparative Advantage and Bilateral Foreign Aid Policy“, 552.

⁷¹ *Ibid.*, 555.

2.2 Zaměření výzkumu a jeho význam

Jak již bylo několikrát zmíněno, česká zahraniční rozvojová spolupráce cílí dle strategických dokumentů Ministerstva zahraničních věcí na aktivní využívání svých transformačních zkušeností a na uplatňování svých komparativních výhod. Konkrétně je v Koncepci zahraniční rozvojové spolupráce z let 2011–2017 psáno toto: „Česká republika disponuje vůči většině zavedených dárcovských zemí významnou komparativní výhodou - vlastní zkušeností s procesem politické, ekonomické a společenské transformace“.⁷² Obdobně i aktuální Strategie na období 2018–2030 zmiňuje, že vlastní transformační zkušenosti „představují v rámci komunity dárců českou komparativní výhodu“.⁷³ Tato práce si dává za cíl na konkrétním příkladu rozvojových projektů v Bosně a Hercegovině zaměřených na začleňování lidí s postižením do společnosti zjistit, zda česká rozvojová spolupráce skutečně tuto deklarovanou komparativní výhodu využívá, a pokud ano, tak jakým způsobem. Jelikož se dá předpokládat, že odpověď na první otázku je kladná, zní hlavní výzkumná otázka této práce takto: Jaké konkrétní transformační zkušenosti České republiky byly využity při realizaci rozvojové pomoci v Bosně a Hercegovině v oblasti začleňování osob s postižením?

Tento výzkum dále doplňují dvě výzkumné podotázky – zaprvé, zda bylo možné přenést české know-how do bosenského kontextu a zadruhé, zda bylo toto know-how efektivní a přínosné? Hypotéza práce je tedy formulována takto: *Česká republika má v zahraniční rozvojové spolupráci komparativní výhodu v oblasti začleňování lidí s postižením do společnosti, neboť si sama prošla společenskou transformací po pádu socialismu a díky této výhodě je její pomoc v Bosně a Hercegovině v této oblasti efektivnější.* Zodpovězením výše zmíněných otázek na základě analýzy poznatků z analýzy primárních zdrojů lze přispět k diskuzi o tom, jakými způsoby může určitá země využívat své transformační zkušenosti k podpoře jiné země s podobnou historickou zkušeností, kde byla transformace odložena. Tento výzkum přináší nové poznatky o efektivních způsobech přenosu know-how mezi zeměmi anebo všeobecněji o efektivitě rozvojových projektů jako takových. A v neposlední řadě může tento výzkum pomoci identifikovat účinné postupy v oblasti sociálního začleňování a napomoci tak dalšímu rozvoji bosenské společnosti být více inkluzivnější a stabilnější.

⁷² „Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010-2017“, 17.

⁷³ „Strategie zahraniční rozvojové spolupráce České republiky 2018–2030“, 11.

2.3 Postup výzkumu

Výběr rozvojové oblasti a konkrétních rozvojových projektů pro účely této práce byl ovlivněn několika faktory. Nejvýznamnějším z nich byl nedostatek podrobných zdrojů a dat k této problematice. Původní plán výzkumu české humanitární pomoci v Bosně a Hercegovině tedy musel být upraven na oblast rozvojové pomoci, ke které existují podrobnější strategie české vlády a kterou se Česká republika minimálně na politické úrovni zabývá. Nicméně i v této oblasti nejsou zdroje a data příliš dostupná.

K problematice české rozvojové spolupráce jako takové dnes existuje několik strategických dokumentů Ministerstva zahraničních věcí. Na stránkách vládou zřízené České rozvojové agentury lze získat stručný přehled o rozvojových projektech, jež Česká republika ve svých prioritních zemích organizovala. Tyto informace jsou však pouze informativního charakteru. Konkrétní a podrobný přehled k projektům prováděným v Bosně a Hercegovině není k dispozici, ani Ministerstvo zahraničních věcí nemá jiná data, než jaká jsou dohledatelná na jejich webových stránkách. Proto jsem kontaktovala jednu z organizací, které byla část rozvojových projektů Českou rozvojovou agenturou zadána – Člověk v tísni. Avšak ani tato organizace mi nebyla schopna poskytnout širší přehled a data starší než z roku 2016. Dostala jsem se pouze k projektovým dokumentům několika rozvojových projektů, jež organizace Člověk v tísni realizovala v Bosně a Hercegovině od roku 2016 až dodnes.

Vzhledem k plánovanému zaměření práce na komparativní výhodu české rozvojové spolupráce v oblasti předávání vlastního know-how ze společenské transformace bylo nutné zkoumat oblast, ve které se tento fenomén objevuje. Z tohoto důvodu byla vybrána sociální problematika, konkrétně začleňování lidí s postižením. Tato oblast je vhodná hned ze dvou důvodů. Zaprvé se v ní Bosna a Hercegovina potýká s obdobnými problémy, které po pádu Železné opony musela řešit i Česká republika, a zároveň jsou české zkušenosti již dostatečně dlouhodobé na to, aby je bylo možné předávat dále. Zadruhé v této oblasti v minulosti probíhalo několik rozvojových projektů, jež byly zaměřeny právě na přenos vlastní zkušenosti a expertízy a dá se na nich tedy tato problematika zkoumat. Empirickou základnu práce tvoří proto dva rozvojové projekty realizované organizací Člověk v tísni probíhající v Bosně a Hercegovině mezi lety 2016–2018, respektive 2020–2022. První projekt byl zaměřen obecněji na začleňování lidí s postižením do společnosti, druhý pak na jejich zaměstnávání.

Vzhledem k nutnosti konfrontovat data získaná z analýzy obou projektů s dalšími poznatky byl výzkum dále doplněn o rozhovory s českými experty, kteří se na těchto dvou projektech podíleli. V prvně zmiňovaném projektu byli zapojeni tři čeští experti, neboť každý

z nich pracoval s jednou ze tří bosenských organizací. Všichni tři se již řadu let zabývají tímto tématem v České republice a dlouhodobě s lidmi s postižením pracují. Rozhovory, které pro účely této práce poskytli, tedy významnou měrou přispívají k výraznější plastičnosti výzkumu dané problematiky. V případě druhého projektu neposkytovali českou expertízu jednotliví odborníci, nýbrž jedna organizace – Rytmus. Tato organizace od roku 1994 „podporuje lidi se zdravotním postižením (především mentálním) v aktivním začleňování do života a to ve škole, v práci, v místě bydliště i při volnočasových aktivitách“.⁷⁴ Co se týče tohoto projektu, zde byl veden rozhovor s jednou se zaměstnankyní organizace, jež se na projektu podílela. Tento rozhovor také poskytl hlubší vhled do projektu a do problematiky jako takové. Celkem tedy byly v rámci výzkumu vedeny čtyři rozhovory s českými experty.

2.4 Použité metody výzkumu

Hlavní výzkumnou metodou této práce je deskriptivní případová studie, jelikož se jedná o hloubkovou studii určitého jevu v jeho reálném kontextu. Tato studie se zaměřuje na přenos českých zkušeností v rozvojové spolupráci v oblasti začleňování lidí s postižením. Konkrétně se jedná o rozvojový projekt s názvem *Podpora začleňování osob se zdravotním postižením do společnosti v Bosně a Hercegovině*, jenž probíhal mezi lety 2016–2018 na území obou státních celků Bosny a Hercegoviny. Druhý projekt, který byl také součástí této studie se nazývá *Moje práce – ekonomické příležitosti pro osoby se zdravotním postižením*. Tento projekt probíhal opět jak na území Federace Bosny a Hercegoviny, tak na území Republiky srbské, a to v letech 2020 až 2022. Vzhledem k tomu, že oba projekty byly v době psaní této práce již ukončeny, se jedná o retrospektivní analýzu jevu.

Charakter a malá četnost zdrojů dat ovlivnily metodu pro jejich sběr. Prvním zdrojem dat byly projektové dokumenty ze dvou výše zmíněných projektů. Tyto dokumenty zpracovával hlavní realizátor projektů – organizace Člověk v tísni. Zde byla k analýze dat zvolena metoda kritického rozboru textů, neboť touto metodou bylo možné v dokumentech hledat odpovědi na výzkumné otázky. Oba projekty byly analyzovány zvlášť. V textu byly identifikovány důležité pasáže pro výzkum a následně byly rozřazeny do kategorií dle hlavních cílů a výstupů projektu tak, jak byly definovány v projektových dokumentech.

Druhým zdrojem dat byly polostrukturované rozhovory vedené s českými experty z oboru, jejichž funkce v projektech byla předat české know-how. Tato metoda byla zvolena

⁷⁴ „O nás“, Rytmus – od klienta k občanovi, z.ú., rytmus.org, naposledy upraveno 2024, https://rytmus.org/o-nas/?gad_source=1&gclid=CjwKCAjwhIS0BhBqEiwADAUh5zJNQO-wLCMt7QMf3N1IExCH_1754BvAMz2MFkydptNxrspbq2TFxoCTmcQAvD_BwE (staženo 25. června 2024).

jako vhodné doplnění dat získaných z projektových dokumentů. Rozhovory byly s jednou výjimkou vedeny přímo za fyzické účasti respondentů a měly předem danou strukturu otázek. S jedním z expertů byl veden krátký hovor na dálku, který byl doplněn písemnými odpověďmi odborníka na předem zaslané otázky. Protože šlo o kvalitativní výzkum, otázky byly formulovány otevřeně a odpovědi získané od respondentů tak byly obsáhlé a široké. Obsahem otázek bylo konkrétní zaměření daných odborníků v projektu, porovnání českých a bosenských zkušeností, přizpůsobení českého know-how bosenskému kontextu, hlavní úspěchy a výzvy, přínos a zpětná vazba a doporučení do budoucna.

Následná analýza spočívala v kategorizování odpovědí respondentů dle odpovědí na cíle výzkumu. Kategorii bylo pět – zapojení českých odborníků a využití jejich zkušeností, české zkušenosti z oboru a jejich porovnání se situací v Bosně a Hercegovině, přenos českého know-how do bosenského kontextu, úspěchy a výzvy při předávání českých zkušeností, doporučení do budoucna. V další fázi bylo provedeno porovnání a syntéza zjištění získaných z obou výzkumných metod. Zde byly opět vytvořeny kategorie, a to na základě výzkumné hypotézy, aby bylo možné odpovědět na výzkumné otázky. Následně byly vyvozeny závěry analýzy, které byly zasazeny do teoretického rámce práce. V následující části byly závěry zasazeny do kontextu teoretických kapitol a byly zde diskutovány přínosy výzkumu. V poslední části analýzy byly shrnuty hlavní závěry výzkumu, uvedena doporučení do budoucna, bylo poukázáno na limity výzkumu a z toho vycházející možnosti dalšího výzkumu.

3. Analytická část

3.1 Kritické zhodnocení projektových dokumentů

K analýze prvního ze zkoumaných projektů byl použit oficiální projektový dokument, jenž byl vytvořen před začátkem projektu a dále výroční zprávy z let 2016, 2017 a 2018, kdy projekt probíhal. První dokument obsahuje především důležité informace o charakteru a smyslu projektu. Hlavní zaměření projektu je definováno takto: „přenos českého know-how a příkladů dobré praxe v oblasti poskytování sociálních služeb pro osoby se zdravotním postižením – a to zejména s důrazem na zajišťování komunitního chráněného (komunitního) bydlení a odpovídajícího zaměstnání – a dále celkovou integrací těchto osob do společnosti včetně podpory jejich rodin“. Je zde zmíněno, že sociální podmínky pro lidi se zdravotním postižením se v České republice v průběhu uplynulých dvaceti let výrazně změnil, například právě v oblasti snižování počtu pečovatelských ústavů a vytváření komunitních (chráněných) bydlení (tzv. deinstitucionalizace). Jelikož se podobné trendy v době před začátkem projektu objevovaly i v Bosně a Hercegovině, projekt na tento proces reaguje a dává si za úkol „přenos know-how v oblasti nastavení tzv. sociálního dialogu mezi jednotlivými aktéry v dané problematice a lokalitě; vytváření plánů a strategií pro integraci OZP do společnosti a systematické nastavení činnosti center včetně strategií jejich rozvoje“. Realizátorem projektu byla organizace Člověk v tísni, jež se tématům sociální inkluze ve světě dlouhodobě věnuje. Místními partnery byly tři neziskové organizace z Bosny a Hercegoviny, „které se věnují poskytování sociálních služeb pro osoby se zdravotním postižením – a to zejména s důrazem na zajišťování chráněného (komunitního) bydlení a odpovídajícího zaměstnání – a dále celkovou integrací těchto osob do společnosti včetně podpory jejich rodin“. Metodologie realizace projektu byla dle dokumentu „založena na přenesení zkušeností z transformace České republiky a dalších zemí“. Do projektu byli zapojeni mnozí čeští experti se zkušenostmi z transformačního procesu v České republice a jejich úkolem bylo „poskytovat vybraným NNO konstantní podporu šitou přímo na míru jejím potřebám a aktuálnímu stavu rozvoje“.

K analýze druhého projektu slouží výroční zprávy z let 2020, 2021 a 2022. Projekt *Moje práce – ekonomické příležitosti pro osoby se zdravotním postižením* navazoval na předchozí aktivity v této oblasti a jeho cílem bylo „prostřednictvím praktické podpory v osmi cílových městech poskytnout OZP příležitost hledat, najít a udržet si zaměstnání na otevřeném trhu práce, případně jim poskytnout možnost samostatné výdělečné činnosti“. Toho bylo dosaženo pomocí těchto činností: pilotování a rozšiřování přístupu podporovaného

zaměstnávání, činností zaměřených na generování příjmů a akcelérátoru pro podniky zaměstnávající osoby s postižením, advokačního úsilí při prosazování změn na úrovni strategií a politik.⁷⁵ Projekt byl opět realizován organizací Člověk v tísni a českou expertízou k němu tentokrát přispívali zaměstnanci české neziskové organizace Rytmus. Místními partnery byly dvě bosenské organizace, jež měly zkušenost v oblasti zaměstnávání lidí se zdravotním postižením. V projektu byly definovány tři hlavní výstupy, k nimž se vztahovaly všechny provedené činnosti. Zaprvé „rozšířené poskytování služby podporovaného zaměstnávání pro OZP“, zadruhé „posílení programů pro podnikání a vytváření příjmů ve prospěch lidí se zdravotním postižením“ a zatřetí „zvýšené úsilí o prosazování začlenění OZP do zaměstnání a společnosti“. Český přínos probíhal v rámci prvně zmíněného cíle.

3.1.1 Projekt 2016–2018

Hlavní příspěvek českých expertů se odehrál v první fázi projektu. Nejprve došlo ke vstupní analýze zúčastněných organizací, kterou provedla česká odbornice. Tato analýza sloužila jako podklad pro efektivní spolupráci mezi bosenskými partnery a českými experty. Na ni dále navazovalo úvodní pětidenní školení, jež se konalo v Praze. Školení probíhalo ve třech oblastech a školiteli byli čeští experti na dané oblasti. První školení se věnovalo tématu „jak efektivně identifikovat a řešit potřeby příjemců, význam kvality sociálních služeb se zvláštním zaměřením na službu samostatného bydlení a význam komunikace v rámci možností příjemců“. Druhým tématem bylo vytváření metodiky poskytování kvalitních sociálních služeb. Třetí školení se týkalo PR a advokačních aktivit. Součástí návštěvy byla také návštěva pražské kavárny, jež zaměstnává osoby se zdravotním postižením. Dle dokumentu bosensští partneři jeden z nejužitečnějších aspektů návštěvy viděli v individuálním přístupu ke každému účastníkovi. Je zde zmíněno, že „[k]aždý účastník tak mohl vyjádřit své myšlenky a názory z vlastního pohledu a volně diskutovat o konkrétních tématech“. Na úvodní školení dále navázalo individualizované poradenství v tvorbě metodických a strategických dokumentů, jež měli na starosti vybraní čeští experti. Tyto konzultace byly poskytovány již online a byly zacíleny na tvorbu vhodné metodiky ke zkvalitnění služeb poskytovaných vybranými bosenskými organizacemi.

Dalším z dílčích cílů projektu bylo založit platformu pro podporu deinstitucionalizace v Bosně a Hercegovině a aktivně podporovat její činnost. Cílem této platformy bylo zjednodušit

⁷⁵ „Češi se snaží v Bosně a Hercegovině zlepšit životní podmínky lidí s postižením“, Česká rozvojová agentura, czechaid.cz, naposledy upravené 4. května 2021, <https://www.czechaid.cz/cesi-se-snazi-v-bosne-a-hercegovine-zlepsit-zivotni-podminky-lidi-s-postizenim/> (staženo 3. července 2024).

dialog mezi různými zúčastněnými stranami. Během prvního setkání platformy byla využita expertíza českého odborníka na deinstitucionalizaci. Při pozdějším setkání v konečných fázích projektu tento odborník opět znovu přispěl svými znalostmi a poskytl doporučení k procesu deinstitucionalizace v zemi. Know-how vzniklé platformy bylo dále využito při tvorbě manuálu postupů vedoucích k deinstitucionalizaci a při tvorbě akčních plánů implementace strategií na úrovni kantonů a opštin. V průběhu projektu byla poskytnuta ještě dvě další školení pod vedením českých expertů. První školení se týkalo konceptu sebeobhajoby (self-advocacy). Účastníci se seznámili s pojmy sebeobhajoba a svépomoc a byly jim představeny české zkušenosti v této oblasti. Ve svých organizacích poté za vzdálené podpory z Česka začali s realizací aktivit souvisejících se sebeobhajobou. Druhé školení bylo zaměřeno na téma supervize a jeho součástí opět bylo poskytnutí příkladů z české praxe. Celková zpětná vazba projektu je dle dokumentů kladná a jednotlivé aktivity přispěly k cíli projektu.

3.1.2 Projekt 2020–2022

V první fázi projektu čeští experti hodnotili metodiku používanou bosenskou organizací ProReha a poskytli k ní svoje postřehy a doporučení, aby „poskytla možnost přenosu českého know-how a byla v souladu s cíli projektu a souladu se standardy EU v této oblasti“. Další příspěvek českých odborníků se týkal posouzení a revize stávajícího vzdělávacího programu v oblasti podporovaného zaměstnávání. Jelikož však bylo zjištěno, že ProReha nedisponuje vzdělávacími osnovami pro pracovní poradce, Rytmus místo revize poskytl školení místním pracovním poradcům. Cílem školení bylo vytvořit školicí osnovy, které po skončení projektu budou k dispozici k další replikaci. Tyto osnovy byly velmi uvítány všemi aktéry z oboru, dokonce „existoval potenciál, že by se mohly stát součástí kurikula předmětu Profesní rehabilitace pro studenty Fakulty zdravotnických studií a Pedagogické fakulty“. Místní organizace také vyjádřily ochotu ve školení dále pokračovat. Během roku 2021 tak došlo k vytvoření vzdělávacího programu, jenž byl následován školením a mentoringem pro pracovní poradce. Dle projektového dokumentu je toto jeden z příkladů úspěšného a udržitelného přenosu českého know-how. Školení, která čeští odborníci poskytovali, byla dvojího typu – obecné školení o podporovaném zaměstnávání a tranzitním programu, a zadruhé specializované školení o tranzitním programu pro vybrané pracovní poradce, kteří tento program pilotovali v Sarajevu a Banja Luce. Obecné školení „nabídlo pracovním poradcům základní znalosti o hlavních principech a prvcích programu podporovaného zaměstnávání a přechodu, a know-how o jeho organizačních aspektech, funkčnosti a základních radách z praxe v kontextu České republiky“. Specializované školení se soustředilo na podrobnější poznatky a tipy

k tranzitnímu programu, který organizace Rytmus v České republice dlouhodobě provozuje. Součástí školení byla diskuze o překážkách, které bosensští partneři museli během realizace programu překonávat, a dále také nácvik konkrétních dovedností včetně zpětné vazby od českých odborníků. Mimo tato měsíční online školení se také konaly pravidelné měsíční schůzky, jejichž cílem bylo sdílet zkušenosti z terénu, diskutovat o problémech a monitorovat zapojení poradců. Dle dokumentu bylo díky tomu možné „jít ještě více do hloubky a řešit případné problémy, vyměňovat si zkušenosti a obecně monitorovat práci poradců s OZP v terénu“. Součástí české podpory v tranzitním programu byla také pomoc při jednání se školami a při získání souhlasu příslušných ministerstev.

V závěru jednoho z projektových dokumentů je k otázce přínosu celého projektu uvedeno, že „projekt doposud přinesl do kontextu Bosny a Hercegoviny několik nových cenných programů, metodik nebo přístupů v oblasti zaměstnávání OZP – např. službu podporovaného zaměstnávání se zaměřením na OZP, tranzitní program, práci nebo službu pracovních poradců, akcelerační program přímo zaměřený na zaměstnávání OZP nebo snahy a opatření, jejichž cílem je přinést systémové změny“. Dalšími přidanými hodnotami projektu bylo dle dokumentu navázání partnerství s místními organizacemi, které hájí lidská práva, či přispění k usmíření společnosti, neboť projekt dokázal spojit všechny zúčastněné strany nehledě na jejich etnickou příslušnost. Toho bylo dosaženo skrze setkávání studentů a sebeobhájců a následného překonávání předsudků vůči „jiným“. Dokument ke konci zmiňuje doporučení, aby mohlo být dosaženo ještě většího dopadu a udržitelnosti projektu – prodloužení délky a financování projektu a zvětšení geografického pokrytí.

3.2 Analýza rozhovorů s českými experty

Jak již bylo zmíněno v metodologické části, respondenti pro rozhovory byli vybráni na základě jejich účasti v projektech. Rozhovory probíhaly polostrukturovanou formou, tedy s předem připravenými otevřenými otázkami. Otázky se týkaly hlavních témat potřebných k této analýze a pro účely analýzy byly dále rozděleny do pěti tematických celků. První skupina otázek mířila na zkušenosti samotných expertů a na jejich zapojení do projektu. Další část otázek se týkala českých zkušeností v oboru a porovnání se situací v Bosně a Hercegovině. Na to navázaly otázky na přenos českého know-how do bosenského kontextu. Dále se rozhovory věnovaly úspěchům a výzvám při předávání českých zkušeností v projektech a z toho vycházelo poslední téma doporučení pro zlepšení do budoucna.

3.2.1 Zapojení českých odborníků a využití jejich zkušeností

Činnosti jednotlivých odborníků v projektu byly poměrně různorodé. Především šlo o pomoc při vytváření metodik a poskytování odborných školení a konzultací bosenským partnerům. Všichni oslovení odborníci k tomu využívali znalostí a zkušeností, které nasbírali díky mnohaletému působení v oboru. Jedna z respondentek charakter své činnosti v projektu nazvala „profesionalizací služby“, tedy pomoc nastavit pravidla a normy, aby služba místní organizace mohla být efektivnější a systematická. Při pomoci s vytvářením metodiky zmínila, že bosenským partnerům představila, jaké požadavky na standardy sociálních služeb existují v České republice. Dodala však, že její ukázky sloužily jen jako příklady a že bosenská strana dostala pouze osnovu, aby si danou metodiku vytvořila sama podle svých potřeb. V průběhu další spolupráce pak dále probírali problémy, na které bosenská organizace narážela a pomocí českých zkušeností se snažili najít řešení. Dle jejích vlastních slov byly v tomto případě velkým přínosem ukázky z české praxe, neboť sloužily jako důkaz, že „věci jdou dělat“.

Činnost dalšího českého odborníka byla velmi podobná a sám ji shrnul do čtyř hlavních bodů – předání zkušeností, podpora v nastavení systému péče o lidi se zdravotním postižením včetně příkladů dobré praxe, podpora deinstitucionalizace včetně přeměny a nastavení služeb a podpora nastavení služeb na základě individuálních potřeb konkrétních lidí. Stejně jako v předchozím případě byly české znalosti a zkušenosti využity jako dobré příklady. Místní organizace je porovnávala se svou praxí a použila je jako nápady na zlepšení, pokud to v jejich případě bylo přínosné.

Třetí respondentka kromě již zmíněné pomoci se zkvalitněním místních služeb a vytvoření odborné metodiky využila své specializace z České republiky a představovala koncept sebeobhájcovství. Tento koncept dle jejích slov znamená „zvyšování kompetencí lidí obhajovat sami sebe“, aniž by byli závislí na vyjádření expertů. Stejně jako v České republice i v Bosně pomáhala podporovat zvyšování kompetentnosti rodičů dětí s postižením, aby byli schopni rozhodovat o svých dětech sami a nemuseli se spoléhat pouze na experty. Tuto myšlenku nezávislosti a uschopňování samotných osob s postižením vztahovala i na celou místní organizaci s cílem udržitelnosti jejich služeb do budoucna. O podobné snaze mluvila i respondentka, jež se podílela na druhém z rozvojových projektů. Jde o snahu individualizovat službu na konkrétní potřeby klientů tak, aby byli schopni větší samostatnosti a stávali se stále méně závislými na pomoci daných organizací. Činnost odborníků v druhém z projektů se týkala předávání know-how v oblasti podporovaného zaměstnání. Konkrétně šlo o proškolení budoucích pracovních konzultantů tedy zaměstnanců, kteří budou lidem s postižením

poskytovat podporu při hledání a udržení si práce. Opět byla během školení prezentována dobrá praxe z českého prostředí, nicméně byl kladen důraz na to, aby si místní zaměstnanci „našli své vlastní ekvivalenty“, a že české příklady se dají využít v případě, pokud nedisponují vlastními.

Druhým úkolem českých odborníků v projektu bylo předání metody tranzitního programu. Tento program organizace Rytmus v České republice provozuje už řadu let. Je zaměřen na mladé lidi, kteří „ještě nemají žádnou pracovní zkušenost, jsou ve škole, ale už v rámci té školy by mohli získat představu o pracovním trhu a získat nějaké praktické pracovní zkušenosti“. Rytmus tedy v Bosně a Hercegovině předával své vlastní, v českém prostředí ověřené, know-how.

3.2.2 České zkušenosti a porovnání se situací v Bosně a Hercegovině

Všichni tři odborníci z prvního projektu během rozhovorů zmiňovali, že podobný transformační proces, který probíhal v českém prostředí pozorovali i v Bosně a Hercegovině. Jedna z respondentek vyjádřila názor, že bosenské organizace procházely obdobným vývojem jako české, pouze o pár let později. Udávala příklad vzniku organizací, jež byl stejně jako u nás spíše spontánní a intuitivní a v době konání projektu se bosenské organizace teprve začínaly profesionalizovat. České zkušenosti, které byly předány, vnímala jako velký přínos. Bosenským partnerům ukázaly, kam je možné se v budoucnu dostat, pokud budou v nastartovaných procesech dále pokračovat.

Tento názor podporovala i další respondentka. Jako příklad podobné zkušenosti uváděla výše zmíněný „důraz na experty“ a oddělování osob s postižením od zbytku společnosti a jejich umístění do ústavů. Dále také mluvila o viditelné přítomnosti zahraničních organizací a západních přístupů v Bosně, což přirovnávala k situaci u nás v 90. letech. V této souvislosti zmínila výhodu české zkušenosti s podobnou situací, neboť díky ní byla schopna bosenské partnery podporovat v tom, „jak být sebevědomým partnerem zahraničním nadacím a pomoci“. Dle jejích slov byl český přínos celkově velmi účinný, neboť „jsme věděli, jak využít poznatky, které jsou třeba i z jiných zemí a jak je aplikovat na postkomunistickou zkušenost a realitu“. Respondentka z organizace Rytmus mluvila v kontextu tranzitního programu o sdílení českých zkušeností v oblasti spolupráce se školami a místní samosprávou. Zmínila, že české zkušenosti byly velmi přínosné, neboť lze předpokládat, že překážky, na které budou bosensští partneři v této oblasti narážet se nebudou příliš lišit od těch českých.

3.2.3 Přenos českého know-how do bosenského kontextu

Z druhé strany však samozřejmě existovaly oblasti, ve kterých byla bosenská situace odlišná a bylo proto potřeba české zkušenosti a know-how přizpůsobit místním podmínkám. Obě

odbornice působící v prvním projektu se shodly na tom, že bosenské organizace musely pro své klienty často zajišťovat materiální pomoc ve formě jídla, oblečení a léků. Velmi často byla také pozornost upnuta k léčbě a zdravotní péči o osoby s postižením, neboť té se jim zdaleka nedostávalo takové jako u nás. Hlavní zaměření péče tedy směřovalo spíše do oblastí charitativní a „chudoba zde hrála velkou roli“. Výzvou při přenosu českých zkušeností tedy bylo „změnit způsob myšlení na to, že nemůžou jenom „páchat dobro“, ale vlastně je potřeba to nějak profesionalizovat a vysvětlovat jim, proč se to tak má dělat“, neboť „v tu chvíli budou schopni cíleně pomoci více lidem“.

Dalším místním specifíkem byla již zmíněná přítomnost zahraničních organizací a jejich vlastního know-how, se kterým však na místě nebylo dále pracováno. Jedna z respondentek popisovala situaci, kdy během projektu našli kdesi schované metodiky holandské organizace, které byly místním zaměstnancům přeloženy a předány jako jediný správný postup. Nikdy však nedošlo k jejich řádné implementaci do praxe a v místních zaměstnancích z nich zbyly jen jakési „poznatky, že tohle je dobře a tohle ne“. Přístup českých odborníků se snažil této situaci vyvarovat a soustředil se na předávání „obecných nástrojů“, aby bylo české know-how využitelné i do budoucna. Jako další odlišnost uvedla jedna z expertek přístup bosenské společnosti k lidem s postižením. Dle jejího pozorování byla bosenská společnost méně inkluzivní než česká. Posledním velkým rozdílem byly pochopitelně rozdíly v administrativě a zákonech, což je skutečnost, jež se nedá přenést z jedné země do druhé, tím méně do Bosny a Hercegoviny s jejím složitým administrativním členěním. I zde však byli čeští experti přínosem, jelikož mohli bosenským partnerům poradit, co vše je třeba dále zjistit, například jak funguje místní úřad práce, pokud ho mají či jestli existují nějaké politiky zaměstnanosti nebo sociální služby. Bosenští partneři dle jedné z respondentek tento úkol sami označovali jako velkou výzvu projektu.

3.2.4 Úspěchy a výzvy při předávání českých zkušeností

Všichni experti se shodli na tom, že spolupráce s bosenskými partnery byla funkční a měla úspěch. Bosenští zaměstnanci kladli navazující otázky a měli proaktivní přístup. Jako konkrétní úspěchy místních organizací zmiňovali čeští odborníci například vytvoření vlastní metodiky pro práci a jednání s lidmi s postižením nebo vytvoření předpisů a norem. Jedna z respondentek zmínila konkrétní úspěch v jí svěřené organizaci v podobě určité změny myšlení ze strany bosenských zaměstnanců a jejich pochopení, proč je přínosné službu profesionalizovat. Zároveň však mluvila o tom, že to bylo velkou výzvou.

Jiná z respondentek tento aspekt také zmínila jako hlavní výzvu, kterou se však nepovedlo úplně překonat. V jejím případě metodická část projektu poněkud nefungovala a místní zaměstnanci ji spíše brali jako „část projektu pro projekt“, což bylo do určité míry dáno také ředitelkou organizace, která se pravidlům na profesionalizaci služby bránila. Tento neúspěch příkládá také faktu, že větší část projektu probíhala posléze online. Uvedla však jiný úspěch v její organizaci. Bylo jím „uvědomění si vlastních zdrojů“ a „posílení v nezávislosti a udržitelnosti“. Bosenští partneři si dle jejích slov po skončení projektu byli více vědomi své vlastní pozice, a tudíž byli schopni být rovnými partnery zahraničí a lépe vyjednávat s místními úřady. Vyjednávání s místní samosprávou bylo ostatně již zmíněno jako velká výzva v druhém z projektů. V tomto projektu bylo potřeba kvůli spolupráci s místními školami získat schválení ministerstev školství daných entit.

Další respondent mluvil o výzvě jazykové. Dle jeho slov občas naráželi na jazykovou bariéru, protože některé české výrazy v místních jazycích znamenají něco jiného. A ačkoliv měli k dispozici tlumočníky, občas docházelo k nepřesnostem, jelikož tlumočníci neznali „konsekvence v sociálních službách“ a bylo tedy potřeba si některé věci dále ujasnit. Poslední zmíněnou výzvou byla výzva času. Jedna z respondentek vyjádřila názor, že vzhledem k časovému ohraničení projektu bylo potřeba věci, které jinak organizace tvoří několik let vměstnat do několika málo dní a do následných online konzultací v rámci jednoho roku.

3.2.5 Doporučení do budoucna

Na základě výše zmíněných úspěchů a výzev čeští odborníci navrhovali způsoby, jak by bylo dobré přenos českých zkušeností v budoucích projektech vylepšit. Dva z expertů se shodli na tom, že by bylo dobré se napříště více zaměřit na určité zhodnocení a evaluaci, aby bylo možné posoudit, zda měl projekt opravdu přínos, a to i po skončení projektu. Dále byla zmiňována v souvislosti s výše popsanou situací s holandskou organizací potřeba vycházet ze sociokulturní situace a potřeb daného státu a jeho obyvatel a zaměřit se spíše na předávání obecných přístupů, než na „spásonosné metody, které vznikly v jiném prostředí“. Již zmíněné časové omezení je dle respondentů dalším prostorem pro zlepšení. Posledním doporučením bylo konané exkurze do českých podniků propříště více zacílit dle zaměření partnerských organizací. Celkově se však všichni experti shodli, že koncept obou projektů byl funkční a že je vhodné jej s menšími změnami v budoucnu dále využívat.

3.3 Srovnání a syntéza zjištění

Syntéza výše zmíněných zjištění vychází z výzkumné hypotézy této práce. Hypotéza má tři části. Zaprvé se jedná o část zmiňující komparativní výhodu. První kategorií syntézy jsou tedy otázky, zda má Česká republika v rozvojových projektech v oblasti začleňování lidí s postižením výhodu oproti jiným státům? V čem přesně? Co přesně ve dvou zkoumaných projektech předávala? Druhou kategorií je část věnující se českým transformačním zkušenostem. Zde jsou hlavními otázkami, zda situace v Bosně a Hercegovině byla podobná a zda tedy bylo možné zde české transformační zkušenosti uplatnit? Třetí kategorie cílí na otázky využití českých zkušeností k větší efektivitě české rozvojové pomoci. Hlavní otázkou této části je, zda byl projekt díky českým zkušenostem úspěšnější?

3.3.1 Obsah předávaného know-how

V počátečních fázích projektu provedli čeští odborníci vstupní hodnocení a revizi stávajícího stavu. Značná část následující české expertízy byla předávána v rámci odborných školení. Školení v rámci prvního projektu byla zaměřena na zkvalitnění poskytovaných služeb, vytváření metodik, supervize, advokační aktivity a proces deinstitucionalizace. Dále byl také představen pojem sebeobhajování. Školení, jež byla poskytována v průběhu druhého projektu se soustředila na know-how z oblasti podporovaného zaměstnávání a na tzv. tranzitní program. Zmíněná školení byla v dalších fázích projektů doplněna konzultacemi. Konzultace v prvním projektu se týkaly pomoci při vytváření metodik a celkového zkvalitňování tamních služeb. Čeští odborníci pomáhali za pomoci svých zkušeností a českých příkladů z praxe nastavovat pravidla a normy pro efektivnější práci bosenských organizací. V druhém projektu byly konzultace zaměřeny na předání know-how pracovním poradcům a na asistenci při zavádění tranzitního programu. Česká expertíza v prvním projektu také podpořila proces deinstitucionalizace, a to prostřednictvím založení platformy pro deinstitucionalizaci a aktivní podpory její činnosti.

3.3.2 Porovnání transformačních zkušeností

Dle projektového dokumentu i odborníků z prvního projektu se situace v Bosně a Hercegovině dala srovnat se situací v České republice. Dokument zmiňuje, že projekt reagoval na procesy v oblasti přístupu k lidem s postižením, které byly v době před začátkem projektu podobné těm, jež v českém prostředí probíhaly posledních dvacet let. Stejně tak i respondenti přirovnávali tyto skutečnosti probíhající v Bosně a Hercegovině k transformačnímu procesu, jímž jsme si prošli u nás. Příkladem může být spontánní a intuitivní přístup k oboru, který se v Bosně stále

často uplatňoval, a který byl typický pro naše prostředí v průběhu 90. let. Dalšími příklady fenoménů, které se objevovaly u nás a mohou být pozorovány i v Bosně a Hercegovině je segregace osob s postižením od většinové společnosti, důraz na experty nebo všeobecná přítomnost zahraničních organizací. Naopak odlišnými faktory byla větší chudoba a s tím spojená potřeba materiálního zajištění v důsledku méně funkčního státního aparátu, než jaký existoval již v počátcích transformace u nás anebo administrativní a legislativní rozdíly. I přes tyto rozdíly, ale bylo možné české know-how využít. Konkrétně v oblasti legislativní a administrativní sloužila česká praxe a české zkušenosti jako příklady, díky kterým byla bosenským zaměstnancům zjednodušena práce, neboť již věděli, na co se mají zaměřit a na co si dát pozor. Stejně tak byly české zkušenosti využity při vytváření metodik jako příklady dobré praxe a bosenské organizace byly podporovány v tom, aby si na jejich základě vytvořily ekvivalenty, které by zapadaly do jejich místního kontextu.

3.3.3 Využití k větší efektivitě

Dle vyjádření jedné z expertek byl český přínos velmi užitečný, což zmínila hned ve dvou aspektech. Zaprvé účinnost českých znalostí spočívala v naší společné zkušenosti transformace ze socialistického systému na systém západní a demokratický. Druhým aspektem byla samotná skutečnost naší transformace, která byla pro bosenské partnery ukázkou možného budoucího vývoje. Především první aspekt byl pro české odborníky velkou výhodou při jejich práci s bosenskými partnery, neboť byly české zkušenosti opravdu aplikovatelné do bosenského prostředí. Konkrétní příklad úspěšného předání českých zkušeností je vytvoření školicích osnov v rámci druhého projektu, u nichž bylo po skočení projektu velmi pravděpodobné, že se využijí i v budoucnu, a to dokonce na více místech. Podobně i nově vzniklá platforma pro deinstitucionalizaci byla použita k dalšímu rozvoji země v oblasti začleňování osob s postižením. Stejně konsekvence měl také koncept sebeobhajoby, jenž dokonce nepřímo přispěl k usmírování bosenské společnosti skrze překonávání předsudků. Účinnost české expertízy byla nadto dána také tím, že čeští odborníci znali standardy Evropské unie a bylo tedy možné nastavit bosenskou službu v souladu těmito standardy. Zároveň byl také zmíněn jeden dílčí neúspěch v oblasti předání expertízy, jelikož se mu bosenská strana bránila. Celkově byl přenos českých zkušeností účinný a udržitelný, přesto však existovalo několik málo oblastí, ve kterých by bylo dobré jej propříště vylepšit. V této souvislosti bylo zmíněno doporučení lepší evaluace a zhodnocení. Aby mohl být přenos českých zkušeností v budoucnu v projektových zemích ještě účinnější, bylo doporučeno prodloužení celého projektu a zvětšení jeho geografického rozsahu.

3.4 Vyvození závěrů a zasazení do teoretického rámce

První z kategorií výše provedené syntézy a také první výzkumnou otázkou byla otázka, zda má česká zahraniční rozvojová pomoc v oblasti začleňování lidí s postižením komparativní výhodu a pokud ano, jak tuto výhodu využívá – tedy jaké zkušenosti a know-how byly předávány? Z předchozí kapitoly je jasné, že Česká republika si prošla velmi podobným transformačním procesem v oboru začleňování osob s postižením, jaký probíhal a stále probíhá v Bosně a Hercegovině. Čeští odborníci působící v obou rozvojových projektech tedy přispěli k vyšší účinnosti a úrovni profesionalizace služby, a to především v oblasti metodologie a řízení organizace, k čemuž využili své osobní zkušenosti z oboru a také zkušeností České republiky jako takové. Jelikož jim k tomuto úspěšnému cíli posloužilo praktické know-how, jenž Česká republika získala skrze vlastní společenskou transformaci, je toto know-how výjimečné. Dá se tedy konstatovat, že v této oblasti disponuje česká zahraniční rozvojová pomoc komparativní výhodou. Neboť komparativní výhoda, jak ji definoval David Ricardo, spočívá v tom, že alternativní náklady země jsou ve výrobě tohoto statku nižší než u jiných zemí.

V druhé kategorii bylo výzkumnou otázkou to, zda bylo možné české zkušenosti a know-how přenést do kontextu Bosny a Hercegoviny. Z dříve zmíněných výsledků výzkumu je patrné, že to bylo možné právě z důvodu velké podobnosti bosenské a české situace. A ačkoliv bylo nutné české know-how přizpůsobovat místnímu socioekonomickému kontextu, administrativním a legálním podmínkám a celkovému nastavení dosavadní práce s lidmi s postižením, přenos celkově probíhal velmi úspěšně, jak již bylo popsáno výše.

Třetí výzkumná otázka a kategorie mířily na účinnost pomoci. Otázka zněla, zda byly české zkušenosti efektivně využity a napomohly tak obecně větší efektivitě rozvojové pomoci? Provedený výzkum ukázal, že ačkoliv každá bosenská organizace reagovala na české know-how s jinou mírou přijetí, české zkušenosti byly v kontextu Bosny a Hercegoviny celkově účinné, a to opět především z důvodu komparativní výhody, kterou Česká republika má, tedy z důvodu vlastní zkušenosti se společenskou transformací. Lze tedy říci, že argument Michaela Dewalda a Rolfa Wedera o větší účinnosti pomoci v případě zaměření dárcovských zemí na své komparativní výhody se v případě těchto projektů potvrdil.

3.5 Význam zjištění

Přínos tohoto výzkumu je trojího druhu. Zaprvé se výzkum snažil přispět do debaty o efektivnosti rozvojové pomoci. Jak bylo poukázáno v první kapitole, otázka efektivnosti rozvojové pomoci je tou nejdůležitější a také nejsložitější otázkou v oboru. Pokud rozvojová

pomoc není účinná, pak se stává pouhým nástrojem pro politické zájmy jednotlivých států – slouží například k vměšování se do záležitostí ostatních zemí nebo jako prostředek pro získání nových spojenců či zajištění nerostných surovin. Jinými slovy v takovém případě by zahraniční rozvojová pomoc byla pouze geopolitickým nástrojem. Ačkoliv tato práce není schopna posoudit přímý vztah mezi rozvojem Bosny a Hercegoviny a dvěma zkoumanými projekty, samotné ověření teorie Michaela Dewalda a Rolfa Wedera o komparativních výhodách ve dvoustranné rozvojové pomoci na vzorku těchto projektů určitou měrou přispívá do debaty o účinnosti rozvojové pomoci.

Druhý přínos výzkumu spočívá v příspěvku k rozvoji samotné Bosny a Hercegoviny. Jak bylo popsáno ve druhé kapitole, země je stále pozadu v sociální oblasti a je proto velmi vhodné poskytovat na ni zaměřenou rozvojovou pomoc. Posun v oblasti začleňování lidí s postižením může napomoci dalšímu rozvoji bosenské společnosti, a to i směrem k členství v Evropské unii. Opět zde nelze zhodnotit přímý dopad dvou zkoumaných projektů na bosenskou společnost, nicméně je nutné poznamenat, že již zmíněné „vlastnictví země“, v dnešní době jeden z nejvíce důležitých aspektů pozitivních dopadů rozvojové pomoci, bylo v těchto dvou projektech aktivně podporováno. Změna myšlení bosenské společnosti, jež byla v průběhu projektů nastartována byla ostatně několikrát zmiňována jak v projektových dokumentech, tak také v rozhovorech s českými experty.

Třetí přínos výzkumu cílil na českou zahraniční rozvojovou pomoc. Kapitola věnovaná české rozvojové pomoci ukázala, že tato pomoc je součástí české zahraniční politiky a zároveň je známkou, že Česká republika je integrální součástí západních struktur. Je tedy přínosné vědět, zda popsané cíle, jež si stanovila mimo jiné také na základě členství ve Výboru pro rozvojovou pomoc a jež jsou zmíněny ve všech strategických dokumentech MZV vztahujících se k rozvojové pomoci jsou skutečně plněny. Prvním cílem bylo v souladu se svým členstvím v Evropské unii, OSN a OECD přispívat k snižování chudoby a nerovností ve světě a pomoci partnerským zemím ke stabilizaci a rozvinutí jejich potenciálu. Vzhledem k tomu, že v průběhu dvou zkoumaných projektů čeští odborníci úspěšně asistovali při vytváření inkluzivnější společnosti v Bosně a Hercegovině je možné konstatovat, že oba projekty tento cíl naplňovaly. Je nutné dodat, že také byly v souladu s cíli stanovenými v programových dokumentech MZV a určitou měrou zemi napomohly přiblížit se vstupu do západních struktur. Druhým cílem bylo posilování zahraničních partnerství a investice do české bezpečnosti. I v tomto případě projekt určitým způsobem přispěl k cíli, neboť částečně napomohl k vytvoření stabilnější bosenské společnosti a vytvořil nové vztahy mezi oběma státy. Posledním důležitým aspektem, který se v českých strategických dokumentech objevoval bylo mnohokrát deklarované uplatňování

jedinečných českých zkušeností, což bylo tímto výzkumem potvrzeno. Výše zmíněná doporučení do budoucna mohou být nadto využita k dalšímu zlepšení české rozvojové spolupráce v dalších projektech.

3.6 Závěry vyplývající z výzkumu

Hlavními zjištěními výzkumu jsou tři poznatky. Česká zahraniční rozvojová pomoc využívá svoji komparativní výhodu v oblasti začleňování osob s postižením do společnosti, kterou má díky zkušenosti vlastní transformace země ze socialistického systému na systém kapitalistický a demokratický. Přenos takto získaných českých zkušeností do kontextu Bosny a Hercegoviny byl úspěšný. Tyto zkušenosti a know-how přispěly k větší efektivnosti pomoci a k větší úspěšnosti projektů. Nadto částečně přispěly ke stabilizaci bosenské společnosti. Budoucí projekty by bylo dle zjištění propříště přínosné plánovat na delší dobu. Dále by bylo vhodné zlepšit evaluaci a hodnocení, aby bylo možné dosáhnout ještě větší efektivnosti pomoci. Autorka výzkumu si je vědoma jeho omezení, která jsou dána především malým počtem zkoumaných projektů, zaměřením výzkumu pouze na oblast začleňování lidí s postižením a na kontext Bosny a Hercegoviny, jež je velmi specifický. Není tedy možné výsledky zevšeobecnit na celou zahraniční rozvojovou spolupráci České republiky anebo na celou problematiku předávání transformačního know-how z jedné země do druhé. Tento výzkum nicméně může posloužit jako jeden z náhledů do problému a otevřít jej k dalšímu zkoumání. Bylo by tedy vhodné prověřit, zda české projekty v jiných zemích, taktéž zaměřené na přenos českých transformačních zkušeností, byly stejně úspěšné, či zda byla situace v Bosně a Hercegovině díky výrazné podobnosti s českou situací opravdu jedinečná. V dalším výzkumu by bylo přínosné dále prověřit, zda teorie komparativních výhod ve dvoustranné rozvojové pomoci funguje i v jiných zemích, jež využívají své vlastní komparativní výhody.

Závěr

Tato práce zkoumala přenos českých transformačních zkušeností do kontextu Bosny a Hercegoviny na příkladu dvou rozvojových projektů, které se soustředily na pomoc při začleňování lidí s postižením do společnosti. Za pomoci kritického rozboru projektových dokumentů a rozhovorů vedených s českými odborníky, jež byly účastníky těchto projektů, bylo zjištěno, že Česká republika v této konkrétní oblasti skutečně vlastní komparativní výhodu a že ji aktivně využívá. Bylo potvrzeno, že české transformační zkušenosti byly v projektech výhodou a že do určité míry přispěly k větší efektivnosti. Know-how českých expertů ohledně odborného vedení organizací zaměřených na osoby s postižením bylo možné přenést do prostředí Bosny a Hercegoviny především z důvodu podobné výchozí situace a následného obdobného vývoje v obou zemích. Účinnost a udržitelnost projektu byla dále posílena předáním obecných konceptů, jakými byly deinstitucionalizace a sebeobhajoba nebo zavedením tranzitního programu na podporu zaměstnávání lidí s postižením. Z výzkumu vyplynulo doporučení pro další české rozvojové projekty vylepšit do budoucna evaluaci a hodnocení.

Zjištění výzkumu ukázala, že v tomto konkrétním případě české rozvojové projekty skutečně přispěly k podpoře integrace Bosny a Hercegoviny do západních struktur, potažmo obecně ke snižování chudoby a nerovností ve světě a k pomoci partnerským zemím rozvinout svůj potenciál. Zároveň výsledky výzkumu na konkrétním případě dvou zkoumaných projektů potvrdily platnost předpokladu, že využívání komparativních výhod v rozvojové pomoci přispívá k její větší efektivnosti. Jelikož byl však vzorek výzkumu velmi omezený, je vhodné v dalším zkoumání této problematiky dále pokračovat a zaměřit se i na jiné sektory pomoci či na jiné dárcovské a projektové země.

Summary

This thesis examined the transfer of Czech transformation experiences to the context of Bosnia and Herzegovina, using the example of two development projects that focused on helping to integrate people with disabilities into society. Through a critical analysis of project documents and interviews conducted with Czech experts involved in these projects, it was found that the Czech Republic does indeed possess a comparative advantage in this particular area and that it is actively utilizing it. It was confirmed that the Czech transformation experience was an advantage in the projects and that it contributed to a certain extent to greater efficiency. The know-how of the Czech experts regarding the professional management of organisations targeting people with disabilities could be transferred to the environment of Bosnia and Herzegovina, mainly because of the similar starting situation and subsequent similar developments in both countries. The effectiveness and sustainability of the project was further enhanced by the transfer of general concepts such as deinstitutionalisation and self-advocacy or the introduction of a transit programme to support the employment of people with disabilities. Recommendations for future Czech development projects to improve evaluation and assessment emerged from the research.

The findings of the research showed that in this particular case, Czech development projects have indeed contributed to supporting the integration of Bosnia and Herzegovina into Western structures, and hence to reducing poverty and inequality in the world in general, and to helping partner countries develop their potential. At the same time, the results of the research on the specific case of the two projects examined confirmed the validity of the assumption that the use of comparative advantages in development aid contributes to its greater effectiveness. However, as the research sample was very limited, it is advisable to continue further research on this issue and to focus on other aid sectors or other donor and project countries.

Použitá literatura

Primární zdroje:

„Aid at a glance charts, Interactive summary charts for total DAC and DAC members“.

Oecd.org. Naposledy upravené v lednu 2023.

https://public.tableau.com/views/AidAtAGlance/DACmembers?:embed=y&:display_count=no?&:showVizHome=no#1 (staženo 7. února 2024).

„Aid at a glance charts, Interactive summary charts by aid (ODA) recipients“.

Oecd.org. Naposledy upravené v lednu 2023.

https://public.tableau.com/views/OECDDACAidataglancebyrecipient_new/Recipients?:embed=y&:display_count=yes&:showTabs=y&:toolbar=no?&:showVizHome=no (staženo 7. února 2024).

„Bosna a Hercegovina“. Evropská Rada a Rada EU. Naposledy aktualizováno 4. května 2024.

<https://www.consilium.europa.eu/cs/policies/enlargement/bosnia-herzegovina/> (staženo 4. května 2024).

„Bosnia and Herzegovina: Data Overview“. The World Bank. Poslední data z roku 2022.

<https://data.worldbank.org/country/bosnia-and-herzegovina> (staženo 3. dubna 2024).

„Češi se snaží v Bosně a Hercegovině zlepšit životní podmínky lidí s postižením“. Česká rozvojová agentura. Czechaid.cz. Naposledy upravené 4. května 2021.

<https://www.czechaid.cz/cesi-se-snazi-v-bosne-a-hercegovine-zlepsit-zivotni-podminky-lidi-s-postizenim/> (staženo 3. července 2024).

„Česká zahraniční politika a region západního Balkánu“. Dokument Odboru států jižní a jihovýchodní Evropy Ministerstva zahraničních věcí (únor 2013).

https://mzv.gov.cz/public/58/6/d0/958190_883836_Ceska_zahranicni_politika_a_region_zapadniho_Balkanu.pdf (staženo 10. května 2024).

„Development Assistance Committee (DAC)“. OECD. Naposledy upraveno 2024.

<https://www.oecd.org/dac/development-assistance-committee/> (staženo 24. května 2024).

Evropská Komise. „Sdělení Komise Evropskému parlamentu a Radě: Stanovisko Komise k žádosti Bosny a Hercegoviny o členství v Evropské unii“. Evropská Komise. Květen 2019.

„Koordinace ZRS“. Ministerstvo zahraničních věcí České republiky.

https://mzv.gov.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/rozvojova_spoluprace/koordinace_zrs/index.html (staženo 7. února 2024).

„Konceptce zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010-2017“. Dokument Ministerstva zahraničních věcí. 24. května 2010. https://mzv.gov.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/rozvojova_spoluprace/koncepce_publicace/koncepce/koncepce_zrs_cr_2010_2017.html (staženo 3. ledna 2024).

„Konceptce zahraniční politiky České republiky“. Dokument Ministerstva zahraničních věcí. Schváleno dne 13. července 2015. https://mzv.gov.cz/file/1565920/Koncepce_zahranicni_politiky_CR.pdf (staženo 10. května 2024).

Nařízení Rady (ES) č. 533/2004 ze dne 22. března 2004 o založení evropských partnerství v rámci procesu stabilizace a přidružení. *Úřední věstník L086* s. 0001–0002, 24. března 2004.

OECD. *OECD Development Co-operation Peer Reviews: Czech Republic 2016*. Paris: OECD Publishing, 2016. https://read.oecd-ilibrary.org/development/oecd-development-co-operation-peer-reviews-czech-republic-2016_9789264264939-en#page1 (staženo 17. dubna 2024).

„OECD Data Explorer“. Official flows by country and region. Oecd.org. Naposledy upravené 2022. [https://data-explorer.oecd.org/vis?tm=Bosnia%20and%20Herzegovina&pg=0&fs\[0\]=Topic%2C1%7CDevelopment%23DEV%23%7COfficial%20Development%20Assistance%20%28ODA%29%23DEV_ODA%23&snb=16&vw=tb&df\[ds\]=dsDisseminateFinalDMZ&df\[id\]=DSD_DAC2%40DF_OFFICIAL&df\[ag\]=OECD.DCD.FSD&df\[vs\]=1.0&pd=1995%2C2022&dq=ALLD.BIH.967.USD.Q&ly\[rw\]=RECIPIENT&ly\[cl\]=TIME_PERIOD&to\[TIME_PERIOD\]=false](https://data-explorer.oecd.org/vis?tm=Bosnia%20and%20Herzegovina&pg=0&fs[0]=Topic%2C1%7CDevelopment%23DEV%23%7COfficial%20Development%20Assistance%20%28ODA%29%23DEV_ODA%23&snb=16&vw=tb&df[ds]=dsDisseminateFinalDMZ&df[id]=DSD_DAC2%40DF_OFFICIAL&df[ag]=OECD.DCD.FSD&df[vs]=1.0&pd=1995%2C2022&dq=ALLD.BIH.967.USD.Q&ly[rw]=RECIPIENT&ly[cl]=TIME_PERIOD&to[TIME_PERIOD]=false) (staženo 15. června 2024).

„O nás“. Rytmus – od klienta k občanovi, z.ú.. Rytmus.org. Naposledy upraveno 2024. https://rytmus.org/o-nas/?gad_source=1&gclid=CjwKCAjwhIS0BhBqEiwADAUhC5zJNQO-wLCMt7QMf3N1IExCH_1754BvAMz2MFkydptNxrspbq2TFxoCTmcQAvD_BwE (staženo 25. června 2024).

„Pracovní návštěva ministra pro evropské záležitosti Martina Dvořáka“. Velvyslanectví České republiky v Bosně a Hercegovině. Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. Naposledy aktualizované 26. ledna 2024. https://mzv.gov.cz/sarajevo/cz/bosna_a_hercegovina/vzajemne_vztahy/pracovni_navsteva_ministra_pro_evropske.html (staženo 25. června 2024).

„Program dvoustranné rozvojové spolupráce České republiky Bosna a Hercegovina 2018-2023“. Dokument Ministerstva zahraničních věcí. 2018. http://www.czechaid.cz/wp-content/uploads/2020/07/3932490_2350969_BaH_revidovany_program.pdf (staženo 3. ledna 2024).

„Program rozvojové spolupráce Bosna a Hercegovina 2011-2017“. Dokument Ministerstva zahraničních věcí. 2011. http://www.czechaid.cz/wp-content/uploads/2017/01/PROGRAM_ROZVOJOVE_SPOLUPRACE_Bosna_a_Hercegovina_2011_2017_CZ.pdf (staženo 3. ledna 2024).

„Prvního března vstoupí v platnost Smlouva o sociálním zabezpečení mezi Českou republikou a Bosnou a Hercegovinou“. Velvyslanectví České republiky v Bosně a Hercegovině. Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. Naposledy aktualizované 9. února 2023. https://mzv.gov.cz/sarajevo/cz/bosna_a_hercegovina/vzajemne_vztahy/x2023_02_08_prvniho_brezna_vstoupi_v_platnost.html (staženo 25. června 2024).

„Strategija razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021-2027“. Vláda Federace Bosny a Hercegoviny. Prosinec 2020. <https://faolex.fao.org/docs/pdf/bih208358.pdf> (staženo 2. května 2024).

„Strategie zahraniční rozvojové spolupráce České republiky 2018–2030“. UV č. 591 z 21. srpna 2017. Dokument Ministerstva zahraničních věcí. https://mzv.gov.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/rozvojova_spoluprace/koncepce_publicace/koncepce/strategie_zahranicni_rozvojove.html (staženo 3. ledna 2024).

„The Conflicts: Bosnia and Herzegovina - 1992-1995“. *United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*. <https://www.icty.org/en/about/what-former-yugoslavia/conflicts> (staženo 15. června 2024).

„Velvyslanectví České republiky v Bosně a Hercegovině: Vzájemné vztahy“. Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. https://mzv.gov.cz/sarajevo/cz/bosna_a_hercegovina/vzajemne_vztahy/index.html (staženo 25. června 2024).

Zákon č. 151/2010 Sb., sbírka zákonů 2010, ve znění účinném k 1. listopadu 2010.

Sekundární zdroje:

Apodaca, Clair. „Foreign Aid as Foreign Policy Tool“. *Oxford Research Encyclopedias, Politics* (26. dubna 2017): 1-19, <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.332> (staženo 24. května 2024).

Dewald, Michael a Rolf Weder. „Comparative Advantage and Bilateral Foreign Aid Policy“. *World Development* 24, č. 3 (1996): 549-556, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0305750X95001512> (staženo 5. června 2024).

Fialová, Helena a Jan Fiala. *Ekonomický slovník s odborným výkladem česky a anglicky*. Praha: A plus, 2009.

Hladký, Ladislav, Adin Ljuca a Jiří Kuděla. „Česko-bosenské vztahy“. V *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*, ed. Ladislav Hladký a kol. Praha: Historický ústav, 2010.

Horký, Ondřej. *Česká rozvojová spolupráce: Diskursy, praktiky, rozpory*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010.

Krpec, Oldřich a Vladan Hodulák. *Politická ekonomie mezinárodních vztahů*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2011.

Majerová, Ingrid a Pavel Nezval. *Mezinárodní ekonomie v teorii a praxi*. Brno: Computer Press, 2011.

Pomerantz, Phyllis R.. „How Aid Works“. V *Foreign Aid: Policy and Practice*, ed. Phyllis R. Pomerantz. London: Routledge, 2023.

Pomerantz, Phyllis R.. „The Main Actors: Recipients and Donors“. V *Foreign Aid: Policy and Practice*, ed. Phyllis R. Pomerantz. London: Routledge, 2023.

Radelet, Steven, Michael Clemens a Rikhil Bhavnani. „Aid and Growth: The Current Debate and Some New Evidence“. V *The Macroeconomic Management of Foreign Aid: Opportunities and Pitfalls*, eds. Boriána Yontcheva et al. International Monetary Fund, 2006.

Stroschein, Sherrill. „Consociational Settlements and Reconstruction: Bosnia in Comparative Perspective (1995-Present)“. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 656, (listopad 2014): 97-115, <https://www.jstor.org/stable/24541765> (staženo 15. června 2024).